

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

NOVEMBER.

VIII. FÜZET.

AZ EGYENES ÉS FOGYASZTÁSI ADÓK ÖSSZEFÜGGÉSÉRŐL

AZ ELMÉLET ÉS GYAKORLATI ÉLET SZEMPONTJÁBÓL.

(Schwartner díjat nyert dolgozat.)

Az országos finanziaikat rendes körülmények között, első sorban a közadózási rendszer segélyével teremtik elő. A közadózási rendszer ugyanis nem egyéb, mint különböző adóalakoknak azon czélből való szerves egybeillesztése, hogy az állampolgárok valódi jövedelmükhöz képest szolgáltatassák árát azon szolgálmányoknak, melyek csak az államban, mint a közzgazdálkodás magasabb formájában, eszközölhetők leggazdaságosabban. Ezen adóalakoknak kiválólag két faja különböztethető meg, ugymint: 1) az egyenes és 2) a fogyasztási adók. Ne legyen a tisztelt olvasó azon hitben, hogy ez adóalakoknak miként való alkalmazása és rendszerbeillesztése közömbös dolog; korántsem, de sőt kiváló fontosságú az országos pénzügyekre nézve ma, midőn az átmenet az állami adórendszerre már megtörtént; ma, midőn a közjövédelmek sem domaniáljóságokból, sem regalékból nem, hanem közadóztatás utján állittatnak elő. A törvényhozás részéről már-már megindított, részben foganatosított adóreformjaink tekintetéből gyakorlati jelentőségű ezen tétel: „mutattassék ki az összefüggés, mely az egyenes és fogyasztási adók közt az életben és elméletben létezik.“ Ma, midőn az óriási dimenziókat öltő országos finanziaáknak a forgalomból kihasításáról van szó, midőn továbbá a politikai joggyakorlásnak a census-sal való összefüzését a modern társadalom timokratikus parlamentjeiben ész- és természetszerű szükségességnek hirdetik és olyannak dekretálják is, a midőn végre a mai társadalmi állapotoknak épen nem ignorálható ellenesei, Cobbet elkeseredettségével neki mennek a közadózási rendszernek, s erre visznek vissza minden társadalmi bajt és nyomort: tisztában kell lennünk az

iránt, hogy az egyenes és fogyasztási adóformákból kombinált adórendszerrel lehet-e az egyes állampolgárok valódi jövedelmét aránylag, tehát igazságosan érinteni? Tisztában kell ez iránt annyival inkább lennünk, mert a sociál-demokrata gyűléseken ép úgy, mint az iparos-egyletekben tagadván a fogyasztási adó igazságos voltát, egyenesen kárhoztatják és annak a közadózási rendszerből való kiküszöbölését óhajtják. Sőt Lassalle Ferdinánd social-demokrata démagog a fogyasztási adóban egyenesen azon intézményt látja, melynek segítségével a bourgeois-k a nagy tőke javára való adómentesség különjogát foganatosítják ¹⁾).

Nem úgy! $V = \frac{tp_i}{r}$ ez a modern társadalom bourgeoisinak a szabad munka mellett ama kabbalája, melynek mennyiségtani alkalmazásával eszközlik az emberkisajátítást, ez azon egyszeregy, mely szerint liberális szorongyok dobálása közben megteremtik a modern civilizáció légkörében az éhező pauper-ek millióit. Nem térhetünk át ezuttal az értékképződésnek, a társadalom gazdasági létalapja első és legjelentékenyebb törvényének lezármasztására ²⁾).

¹⁾ Ferd. Lassalle : „Die indirecte Steuer und die Lage der arbeitenden Klassen“ 7. l. : „Die indirecte Steuer, meine Herren, ist somit das Institut, durch welches die Bourgeoisie das Privilegium der Steuerfreiheit für das grosse Kapital verwirklicht und die Kosten des Staatswesens den ärmeren Klassen der Gesellschaft aufbürdet.“ Marx Károly a tudományos social-philosoph Ferd. Lassalle tanítványát hihetőleg kipirongatta handabandáiért, a minthogy a világgal tudatta is, mily viszonyban áll hozzá Lassalle Ferdinánd, ezen a 60-nas években Berlinben is elhasznált eszköz : „Wenn Ferd. Lassalle die sämmtlichen allgemeinen theoretischen Sätze seiner oekonomischen Arbeiten — mond Marx — fast wörtlich auf die von mir geschaffene Terminologie hinab, aus meinen Schriften entlehnt hat, und zwar ohne Quellenangabe, so war dieses Verfahren wohl durch Propaganda-Rücksichten bestimmt.“ Marx : Kapital, Vorw. Anmerk.

²⁾ Mivelhogy az érték állaga a társadalmi emberi munka (Aristot. Pol. I. 3. 11 ; S. Bernadi Lib. de modo bene vivendi Il. 121 ; Div. Thomae Aquin. Summ. c. Gent. Lib. I. cap. 28 ; Petty W., Smith A., Marx K. stb.), ez pedig nem egyéb, mint az emberi ideg- és izomerőnek kiadásozása : az érték mekkorasága kérdésénél három mozzanat lép előtérbe, t. i. : 1) az idő ; 2) az erő hatályossága ; 3) az erő forrása, vi ője (maga az emberi lény). A munka emberi ideg- és izomerőnek folytonos kiürasztása lévén, ez erőforrás fentartására a kiadott munka egy részét vissza kell irányítani ; ez a munkaerő újból-termelése, mely a fogyasztás gazdasági folyamata útján történik. A munkaerő hatályossága függ : 1) az erő termelékenységétől, 2) annak belterjességétől. Ha ugyanis a szükséges társadalmi embermunka

csak arra utalunk, hogy lévén az idézett s mennyiségtani alakba is öntött törvény szerint az értéktöbblet annál nagyobb, minél nagyobb a munkaidő (t), a munkatermelékenység (p), és a munkaerő belterjüése (i), és mennél kisebb a munkaerő újbóltermelése (r): nyilvánvaló, hogy első sorban szabad-munkást óhajtának a társadalom verejtékén meghizni akaró modern polgárok („gens homnêtes“-ek³⁾), hogy az absolut magántulajdon pajzsa alatt és ama törvény rationell kezelése mellett ugyanesak eléugorjék javukra az értéktöbblet, mely akár mint „revenu“ az individuál fogyasztás esatornájába foly, akár mint tőkenövedék a termelés-kiterjesztésben a tőkének amugyis nagy akkumulativerejét hatványozza.

A munkaidő (t) nagyobbitását elérjük a munkanap meghosszabbításával; ezért a törekvés a munkásra nézve kedvezőbb „nor-

nyagsága emelkedik az által, hogy a neki megfelelő időt megrövidítjük: akkor azt mondjuk, hogy a munkaerő produktivitása emelkedett; ha pedig a munkaerő nyagsága emelkedik az időre való tekintet nélkül, pl. nagyobb kiárasztás folytán: ekkor a munkaerő intenzitása nagyobbodott. Ami végre az időt illeti, mivel az az emberi erőkiadásozások egymásutánjának szükségképenisége, mint ilyen egyszermind a munka mértéke. Összviszonyítva két árúértékét (V és v), a mondott mozzanatokra való tekintettel találjuk, hogy:

$$\begin{aligned} V : v &= T : t \\ &= P : p \\ &= J : i \\ &= r : R \end{aligned}$$

$$V : v = TPir : tpi R.$$

az összehasonlítás könnyebbsége végett $V = 1$ -nek véve fel, ugy szintén: $T = 1$, $P = 1$, $I = 1$, $R = 1$, kapjuk ezen arányt $1 : v = r : tpi$, miből $v = \frac{tpi}{r}$. Ez az áru értékének változó része, ehhez adandó még az érték állandó része (C), melyet az áru nyers anyagzata (teszem a csizmánál a fel- és talpbőr, ezérna, pép stb.) képvisel. A producenst kiválólóg a változó érték (értéktöbblet, surplus) érdekli.

³⁾ Mekkora higvelejüséggel dieséri Ganilh azon társadalmat, melynek zömét képeznék eme, „gens homnêtes“-ek!: „qui se multiplient et s'approprient tous les bienfaits, qui resultent de la diminution des frais du travail, de l'abondance des productions et du bon marché des consommations Dans cette direction l'espèce humaine s'élève aux plus conception du génie etablie les principes salutaires de la morale, les lois tutelaires de la liberté et du pouvoir, de l'obéissance et de la justice, du devoir et de l'humanité“. Ganilh: Des systèmes d'Econ. pol.

málmunkanap“ (10 óra) megtagadására; a vallások, különösen katólikus ünnepek eltörlésére stb.

A munkatermelékenységnek (produktivitásnak) (p) sokszorozói ezek: 1) a tudomány technológiai alkalmazásában; 2) az összmunkálás (cooperatio); 3) a tőkének mint termeléseszköznek terjedelme; 4) a természetere⁴⁾ és 5) az embernek mint munkásnak átlagos fejlettsége.

A munka belterjűségének (intenzitásának) nagyobbítását célozza jelesen a darabmunkabér és a háziipar.

A munkaere⁵⁾ újból-termelésére (reprodukcziójára) (r) fordított érték kisebbítését elérjük végre az áruknak nagyban produktívájával összefüggő elolcsósodása mellett, főleg a relativ túlnépességnek teremtése által. Ezen relativ túlnépésedés létesülésének főbb feltételei következők: 1) proletár emberszaporaság a vallásosságtól, mint erkölcsfejlesztő mozzanattól, megfosztott „polgári házasság“ utján; mert hiszen a monogam keresztény házasság institúciója felbonthatatlanságával és gyermeknevelési kötelességeivel, meg az emberi méltóság emelését célzó vallásos mázával egyrészt a propagáczióknak nem kedvez, másrészt az emberi méltóság („Isten képmása“)-féle rendeltetés felé irányított erkölcsös család többbe kerül, és a nemzetjövdelemben nagyobb arány szerint („munkabér“) kellene részeltetnie; már pedig ismeretes képletünk szerint r-nek minél kisebbnek kell lenni! 2) További feltétele a relativ túlnépésedésnek a gyermek és női munka⁵⁾ általános alkalmazása; végre 3) hatalmas emeltyűje ezen viszonylagos túlnépésedésnek az emberi izomerőt helyettesítő gép természetes mozgató erővel (gőz, villany stb.), melylyel rögtönözve ezer meg ezer emberi kezét lehet az utca kövezetére kitenni.

A modern kapitilisztikus társadalmi termelésnek, hogy ugy mondjuk, physiologiai törvényeit kell tehát egy józan oekonomiai foederalismus irányelvei szerint korlátozva életbe léptetni mindannyiszor, valahányszor a társadalmi nyomor enyhítéséről van szó, és nem az országos financiaik eléteremtését az adórendszer egyvalamely céliránytalan reformjával megnehezíteni; nem szabad ezt

⁴⁾ Ez a tőke és a természet tulajdonképeni jelentősége a társadalmi termelés-processusban.

⁵⁾ Ez egyik fő- és eltitkolt oka a nőemancipációnak.

tenni különösen manap, midőn az európai államrendszer 1870 óta oly alapokon kezd felépülni, melynek betetőzése nem lehet más, mint az európai létrejogosított népek államiságának ignorálásával létesítendő burkusgermán és esetleg orosz caesarismus. Tartani lehet ettől annyival inkább, mert eme caesaristikus tendentia legyezgeti a társadalmon hizlalt polgárságot is, amennyiben egyelőre parlamentaritikus ronggyal édesgeti; mohón kap utána, a bourgeoisie, meg nem fontolván azt, mire már Aristoteles⁶⁾ is figyelmeztetett, hogy ügyesen választott vagyonadó segélyével, bármikor rendelkezik a zsarnokság még az absolut magántulajdonjog jellegével ellátott vagyon felett is. Avagy mi más a tulszaporítás folytán elértéktele-nült papirpénz, nem vagyonadó-e? Nunc ad inceptum redeo.

Az adórendszerek fő adóformái — mint a bevezetésben mondtam — az egyenesek és a fogyasztásiak; az előbbiek ismét vagy hozadékiak vagy jövedelmiek, különbözvén a jövedelmiek a hozadékiaktól abban, hogy a jövedelmi adók a gazdasági személyiségre való vonatkozással, az önbevallott jövedelemnek néhányad részei, míg a hozadéki adók a gazdasági személyre való vonatkozás nélkül egy- valamely vagyonalakzat (telek, ház, ipar-, hitel-, kereskedelemüzlet) tiszta hozadékának érintése útján ragadják meg az egyesek jövedelmét. Már e különböztetés, de még az egyes adóelméletek tanulmánya is feltételezi a jövedelem fogalmának előrebocsátandó ismertetését, annyival is inkább, mert oly gazdasági kategória ez, mely összefüggésben egyéb gazdasági elvekkel, kiváló szerepet játszik az adótanban.

Valamint egyesek, ugy egész államok és népek gazdasági végtörekvése : oly javakat előállítani, melyeket gazdasági állapotuk rosszabbulása nélkül szükségleteik kielégítésére fordíthatnak, azaz, végtörekvésük : jövedelem-szerzés.

Helyén lesz a jövedelem tulajdonképi lényegét közelebbről vizsgálni, miután nemzetgazdasági, statisztikai, fináncz- s közadózási szempontból a jövedelem fogalma, mely — mint technikus kifejezés — első pillanatra egész általánosságban minden kétséget kizáró jelentőségűnek tűnik föl, felette vitás, és az irodalom tanúsága szeriut a jövedelem tana majdnem mindenütt ingatag és határozatlan maradt.⁷⁾

⁶⁾ Aristotel. Pol. V. 9. 5.

⁷⁾ V. ö. Hermann : Staatswirthschaftliche Untersuchungen VII.

Az A. Smith-féle iskolában az állam valódi természetének, jelesül illetőleg az egyesek viszonyát az állam irányában, félreismérésével összhangzatban az egyes embernek a javakhozi viszonyában, a jövedelem definitiójára nézve is egyoldalú irány fejlődött ki; innen van a jövedelemről im ez a definitio : „Unter Einkommen oder Reineinkommen versteht man nur die frei verfügbaren Werthe, die man nach Befriedigung der Lebensnothdurft noch übrig hat, während die zur Erhaltung des Lebens des Arbeiters consumirten Mittel nur als produktionsaufwand behandelt werden,“ vagy rövidebben : „Überschuss über alle nothwendigen Ausgaben“⁸⁾).

Ezen definitio azonban az újabb német irodalomban többé nem uralkodó, és határozottan visszautasítandó, ha egy, az értelem-szerű haladást elismerő, a munkásosztály emberi egyenjogosítását méltató, és a mai modern tudomány szükségleteinek minden kérdésnél megfelelő, azaz : valóban tudományos terminológiához akarunk fordulni.

A jövedelemtanban, nem tekintve a különféle szinezést, jelesen két felfogás szerint fejlődött ki a jövedelem fogalom-határozata. Az egyiknek szerzője az angol Ricardo, a másiké a Németországon kiválóan nagy hírnévre vergődött Hermann, a kinek Schmoller a tübingai folyóiratban főérdemül a jövedelem-tanának szabatos kifejtését tulajdonítja; tehát a tudományos terminológiát a Hermann adta definitiójában találjuk meg, mely Schmoller szerint lényegében föltétlenül elfogadandó⁹⁾).

Ricardo felfogása szerint jövedelem alatt csak a tőkeképző többleteket („surplus“), azaz : a földjáraadékat és a tőkenyereményeket kell érteni, mert csakis ezek adnak valódi tiszta jövedelmet.

„Vom Einkommen“ 297. és 327. l., Mangoldt : 120. §., Stein : 108. l., Bernhardt : Grundeigenthum, Roscher, Kautz, Schäffle : N. G.-tanait, Guth : „Die Lehre vom Einkommen“ 19. l.

⁸⁾ L. Jacob, Rau, Storch, Stein felfogását, meg Marx jövedelem-tanát.

⁹⁾ V. ö. a jövedelemről bővebben : Hermann : Staatswirthschaft. Unters. Schmoller : Über die Lehre vom Einkommen in ihrem Zusammenhang mit den Grundprincipien der Steuerlehre 1863. tüb. folyóirat; Bernhardt : Grosses und kleines Grundeigenthum ; Roscher, Mangoldt, Schäffle : Mensch und Gut in der Volkswirthschaft, deutsche Vierteljahr. 1861. 4. Heft.

A munkabér pedig rendesen csak a munkatermelési költségeit képezvén, tőkeképző surplus-t nem nyújt. „Az egyesre nézve — ugymond — ki 20,000 L.-rel 2,000 L. nyereséget eszközöl, mindegy, akár sok, akár kevés embert táplál : nem ugyanaz-e egy nép érdeke? feltéve, hogy valódi tiszta jövedelme (t. i. a földrente és tőkenyeremény) ugyanaz : épen semmi jelentőséggel sem bír az, vajjon 10 vagy 12 milliónyi népessége van-e.“

Igy Ricardo. Azonban a közgazdaság szempontjából a munkabér nem élvezetlen kiadás; a munkás munkájában a forgalmi tőkének reá fordított részét visszatéríti, és nem mint Schmoller mondja, „ép annyit kap a munkás, mint amennyit ad“¹⁰⁾, hanem igenis többet ad a munkás, mint amennyit kap a munka-adótól, mert a vállalkozó az abszolút és relatív értékek alakjában a munkabért nagyon is meghaladó értéket nyer. A vállalkozó forgalmi tőkéjét a munkabér kifizetése tehát épen nem csökkenti, mert az létez tovább a munka által elért új érték alakjában, már pedig e csökkenésnek be kellene állnia, ha a nemzetre nézve a munkabér kiadásaként jelenkeznék. E szerint Ricardo okoskodása oda fut ki, hogy mivel a munkabér az egyes termelőre nézve szükséges kiadás, a munkásosztály fentartása a társadalmi termelés szempontjából csak annyiban szükséges, amennyiben az pl. az olaj megszerzése, melyet valamely gép tengelyére kenünk.

Ricardo egész felfogása nem egyéb durva chrematizmusnál, mely a társadalmi termelés folyamatában főczéljául a tőkések és vállalkozók fentartását tüzi ki.

Szükkeblü egyoldalúsága daczára Ricardo felfogása képezte a jövedelemtanban az iránytűt, mely a közgazdaságtan iróit a legujabb időkig vezényelte a jövedelem definíciójában.

Számos követői¹¹⁾ mellett azonban nem hiányoztak ellenesei

¹⁰⁾ „Der Arbeiter erhält ebensoviel, als er selbst gibt.“ Schmoller: „Die Lehre vom Einkommen in ihrem Zusammenhang mit den Grundprinzipien der Steuerlehre“. Tübing. Zeitschr. 19. évf. 10. l.

¹¹⁾ Igy : Mac-Culloch, Senior, Torrens, és az újabb angol iskolából John Stuart Mill; a francziák közül sokan föltétlenül fogadták el e jövedelemtant, némelyek e tárggyal nem is foglalkoznak. A németek Hermannig mindnyájan a Ricardo-féle felfogást követték, sőt a legujabb időben Stein Lőrincz is jövedelemtanában, az angol chrematizmus felé hajlik.

sem, kik közt említendők különösen a francia Say, Sismondi és Ganilh; ezeknek bírálata azonban eredmény nélküli.

Épen azért, mert oly tekintélyes vala a jövedelemnek Ricardo-féle fogalomhatározata, szükséges annak dogmatikus odalát tüzetesebben megismernünk.

Ricardo jövedelemtanában „valódi tiszta jövedelemről“ beszélvén, a számvető termelőt tartja szeme előtt, ki gazdasági jogosultsággal és szükségességgel törekszik tiszta hozadék után. Mondjuk, gazdasági szükségességgel keres a termelő, mint olyan, produit net-et, mert a legnagyobb gazdaságiatlanság volna, ha a gazdasági személy a termelés sikerességére tekintettel nem lenne. Szenvedne a társadalmi egész, ha az áralakulatot az áru productionális költségeinek leszorítása és használati értékének fokozása által nem tenné kedvezővé; mely kedvező áralakulás eszközlésének jutalma az előnyös tiszta hozadék, mely tekintettel az ügyetlenebb termelőkre, járadékká válik. Már pedig a járadék képezi a szabad verseny mellett regulatív mozzanatát a leggazdaságosabb termelésnek, mint minden gazdasági tovafejlődésnek átalán.

A termelési processusban tehát a termelőnek okos számvetőnek kell lenni, hogy a termelési költségek leszorítása és a használati érték emelése által mennél nagyobb produit net-re tegyen szert, annálisinkább, mert ez képezi mérvét az egyes termelési ágak kiterjesztésének, kisebbitésének és végleges abbanhagyásának.

Ehhez képest tehát a tiszta hozadék (Reinertrag) a magángazdaságban, különösen ennek termelési számvetésében, igen jelentékeny gazdasági kategória, de azért korántsem fejezhető ki azzal annak tartalma, ami a gazdasági személynek, mint olyannak, jövedelmét képezi. A Ricardo-féle felfogás szerint e jövedelem fogalomhatározatában, különösen a magángazdasági kalkulus alá vetett, „surplus“-termelési mozzanat jutott kifejezésre: a kalkuláló magánvállalkozó lebeghetett Ricardo szeme előtt, midőn a jövedelem fogalmát meghatározta. És ezen épen nem akadhatunk fenn, ha ismerjük a Ricardo-tannak genesisét. A physiokraták tanítása szerint csak az agricol termelésnél felvett „produit net“ Smith Ádámot nem elégithette ki; miért is ő a jövedelem fogalmának meghatározásánál majd a „produit net“-et, majd a valódi jövedelmet közgazdasági szempontból tekintette, és így a jövedelemtanban a legnagyobb zürzavart idézte elé következetlenségei által. Ricardo, az

éleseszű wigh és kapitalista, a Smith A. ellen intézett támadásban szorosan magángazdasági álláspontján adta az ismeretes egyoldalú, mert hiányos, definíciót.

A jövedelemtanban a Ricardo-féle felfogás ellenében érvényre emelkedett a Hermann-féle fogalomhatározás.

E szerint ugyanis jövedelemösszesége mindazon gazdasági javaknak, melyeket valamely gazdálkodó alany bizonyos időszakban (gazdasági periodusban) szükségleteinek fedezésére, vagyonának csökkentése nélkül felhasználhat. A jövedelemhez tartozik mindenkor közvetlenül, azaz, csere nélkül felhasznált vagy élvezett gyümölcse a munkának és tőkevagyonnak. Valamint egyesek, úgy államok és népek egészben véve szükségleteik kielégítésénél rendszerint önnön munka-eredményükre, és önnön vagyon-használmányukra vannak utalva; e kettő tehát: a munka-eredmény és saját vagyon-használat egyenkint vagy összeköttetésben az egyedüli javak, melyeket úgy egyesek, mint népek évenként elfogyaszthatnak, azaz: e kettő eredeti jövedelem ¹²⁾. A munkások létszükségletét vagy ranghoz képesti fentartását fedező összeget levonni azok jövedelméből avégett, hogy megkapjuk az ugynevezett tiszta jövedelmet, nem szabad. Époly kevésbé szabad a nemzet-jövedelemből, mely nem egyéb, mint az egyes jövedelmek összegzete, oly nagy összeget levonni, mely szükséges hasonmagyságu munkástömeg után növelésére. Nem szabad az elsőt tenni, mert ennek alapja a többlet-termelésnek ál-belevonzolása volna a jövedelemtanba; de nem szabad másikat sem eszközölni, mert a munkásosztály folytonos fenmaradása a szülők természeti ösztönén alapszik, vagy mint Schmoller mondja: „a folytonos kiegészítődésnek oka az, hogy gyermekek nemzése és nevelése a szülőkre nézve élvezet, épolyan, miut az ember erkölcsértelemszerű szükségégeinek bármelyikére történt jav-használat.“ A munkásosztály fenmaradása a nemzetre nézve mindenesetre elutasíthatlan követelmény; ám e czélt elérjük egy fenségesebb rend törvénye által, mely szorosan épen nem esik, mint czél, az egyed gazdasági életkörébe. „Miért — kérdezi foytatólag Hermann — történjék e levonás épen a munkásoknál, és nem

¹²⁾ V : Ö : még Journal des Economistes-ban (III. Serie 10. köt.) az adó alapjáról közölt tudományos eszmecezerét, ahol Villiaumé az állandósított és a munka utáni jövedelem között különbséget kíván tenni.

egyszersmind azon munkaképteleneknél is, kik elégséges életjáradék felett rendelkeznek? És továbbá, ha e levonást a zavartalan termelés folytathatóságával indokolják: miért nem történik az minden produktív embernél?

A nyers- és tisztajövedelem megkülönböztetését Hermann mindezeknél fogva elveti és jól mondja, hogy nyers- és tisztahozadék (Roh- und Reinertrag) van ugyan a vállalkozó, az üzleti complexum szempontjából tekintettel pusztán a termelésre, de a gazdasági személyiség szempontjából csak egy jövedelem van, ugymint: a személy jövedelme. Legtöbb embernél az összes bevétel mindenestre elválasztandó a jövedelemtől; ez az egyesre nézve némely esetben bajos is lehet, de nincs jelentősége a fogalomra nézve, és a jövedelem fogalmával össze nem függő számvetési kérdés az, melybe sajnos, Ricardo az egész jövedelemtheoriát olvasztotta.

A Hermann-féle fogalomhatározat a közgazdaságtanban ma nap már általános elismerésnek örvend, úgy, hogy az újabb szakírók mindnyájan ellenvetés nélkül adoptálták Hermann jövedelemtheoriáját.

Az általunk is elfogadott Hermann-Schmoller-féle jövedelem-meghatározás mellett lehetséges és ajánlatos is a nyers- és tisztajövedelem közti különbséget elejteni, és rövid uton csak egy jövedelemről beszélni, amidőn minden egyes praktikus esetben megleszen határozottan jelölve, mi tartozik s mi nem, a jövedelemhez.

A bevételnek a jövedelem fogalmával való felcserélése oda vezetett, hogy hozadék- (Ertrag) és jövedelemnek (Einkommen) ¹³⁾ ¹⁴⁾

¹³⁾ Mangoldt : „Volkslehre“ 282. l., és Bluntschliban „Einkommen“ czikk alatt lényegileg Hermann álláspontját foglalja el, tisztán elkülöníti a hozadék fogalmát a jövedelem fogalmától, a Ricardo-féle tiszta jövedelmet pedig szabad jövedelemnek mondja. A Hermann-féle jövedelem-theoriát legvilágosabban kifejté Schmoller Tüb. Zeitschr. 1863. 1. l. „Die Lehre vom Einkommen in ihrem Zusammenhang“ etc. tudományos értekezésében. Roscher jeles munkájában a tisztajövedelmet szabadnak nevezi, de csak annak következtében, hogy a jövedelem szónak tágasb értelmet ad, mint a minőben azt közönségesen használják. Ő t. i. bevételnek mond minden jószágot, mely bizonyos idő alatt a vagyonhoz járul, jövedelemnek pedig minden bevételt, mely tevékenységből származott. Nyers jövedelmet képeznek szintén minden javak, melyeket a gazdaság előállított, ezekből leszámítva a termelés költségeit, marad a tiszta jövedelem, ebből továbbá levonva a producens szükségleteire fordított kiadásokat, marad végre azon

egy és ugyanazon értelem tulajdonított; s ezen körülmény nyújtott okot és alkalmat a hozadék- és jövedelemnek tiszta és nyers megkülönböztetésére, mely még a tulajdonképeni eredeti jövedelem természetének félreismerésével azon téves feltevést szülte, hogy némelyek a tiszta, mások pedig a nyers jövedelemből élnek. Így például: mivel a vállalkozónak összes hozadéka — mint nyers — a munkások munkabéreit is involválta, azért mondók, hogy a munkás munkabéréét a vállalkozó nyers jövedelméből nyeri és abból él; ámde a munkás tevékenysége, szolgáltatása a társadalom részéről elismert cserejav, tehát nem a vállalkozó nyers jövedelméből él, hanem önmunka-eredményéből, melyet be lévén cserélve, tevékenysége helyett elfogyaszthat. Midőn azt állíták a nemzetgazdák, hogy a tőkejövedelem mások tőkéjéből, vagy szintén mások nyers jövedelméből nyeretik, szintén tévedtek, mert nem ügyeltek az ellenértékre, teszem, a megvásárlott tőkehasználmányra, mely époly elismert cserejav, mint a munkaeredmény.

Ha Roscher és Mangoldt megkülönböztetik még az ugynevezett „szabad jövedelmet”,¹⁴⁾ mely szerintük nem egyéb, mint az életfentartáson felüli jövedelemrész, ezáltal nem akarták a régi tiszta-jövedelem-féle tant megújítani, sem a jövedelem tartalmát talán bizonyos határvonásokkal megkülönböztetni, hanem egyszerű tudományos reflexio e megkülönböztetés a jövedelem fogalmán alapuló szegénység — jómóduság — és gazdaságra, mint oekonomiai jelenségekre.

jövedelem, melyet ő szabadnak nevez. Mi azonban a termelt javakat, követve az általános szokást, még nem nevezzük, nem is tartjuk jövedelmeknek, csak bevételeknek, ámbár más tekintetben nem tagadható, hogy p. o. a fekvő javak kezelésénél a tiszta jövedelem azon értelemben vétetik, melyben azt a nagy tudomány Roscher használja.

A Roscher-féle álláspontot, mely lényegileg nem különbözik Hermann, Schmoller-étől, foglalja el Kautz is : N. G. 145. l. Schäffle pedig a Hermann-féle jövedelmet nyersnek, és a Mangoldt-féle szabad jövedelmet tisztának nevezi, lényegileg tehát kevésbé, inkább az elnevezésben mutat eltérést.

¹⁴⁾ Roscher (III. k. 1. fej. 144. §.) mondja : „Jedes Einkommen besteht aus Producten, Arbeitserfolgen und Vermögensnutzungen.“

¹⁵⁾ L. Rau : I. k. 71. §. a) Mangoldt : Volkslehre 282. l., Roscher (III. k. 1. fej. 145. §.) mondja : „Bei jedem Einkommen lässt sich der rohe, der reine und der freie Betrag unterscheiden.“

Mindezekhez képest a jövedelemtanban megismertetett két kiváló felfogást röviden úgy jellemezhetjük, hogy az első (Ricardo-féle), az angol chrematizmus, mely tekintettel pusztán a többlettermelésre, jövedelemnek csak a valódi tőkeképző többleteket (földrentét és tőkenyereményeket) tisztán magángazdasági szempontból tartja. Ellenben az újabb (Hermann-féle) felfogás szerint jövedelemnek tekintünk mindoly javhasználatot, melyet a gazdálkodó egyed vagyonának csökkentése nélkül, szükségéinek kielégítése végett alkalmazhat. Ez utóbbi felfogásnak lényege tehát a személy összes szükségkielégítésére irányzott vagyonszaporulatban, és nem mint Ricardo gondolja, a személyre vonatkozás nélküli tőkeakkumulációban áll. A jövedelem tehát nem hozadéki kategória, hanem szerves egész, a mint az a személyiség fogalmából összefüggésben a szükségkielégítéssel természetszerűen eléáll.

A jövedelem-tannak vázlatos kifejtése után áttérhetünk az egyes adóelméletekre, melyek a jövedelem fogalmának meghatározásához képest felépültek; és ezen egyes adóelméletek szempontjából fogjuk az egyenes adóknak összefüggését a fogyasztásiakkal vizsgálni.

A kitüzött pályakérdést ketté választva, így :

I. „mutattassék ki azon összefüggés, mely a jövedelmi és fogyasztási adók közt az életben és elméletben létezik,“ s

II. „különösen az: lehetséges-e és mily módon a közadózási rendszert kizárólag a jövedelem vagy a fogyasztás alapjára fektetni?“ — adni fogjuk a jövedelmi- (egyenes) és fogyasztási- (nem egyenes) adók viszonyának A) az újabb nagy theoretikusok elméleteiben, B) a praktikus államintézményekben, illetőleg adótörvényhozásokban való állását, és végül C) az egy-adó rendszerét ismer-tetjük.

A.

Az adóknak egyenes- és nem egyenesekre való megkülönböztetése az egyes államok budgetjeiben úgy, mint a theoretikusok elméleteiben, jelesen azok felosztása alapjául elfogadva, fordul elő; mai napig azonban e felosztásnak különböző értelmezés tulajdonítottatik.

E tekintetben legelőnyösb a financztudományban kifejlődött

azon definitiót s terminológiát elfogadnunk, mely szerint megkülönböztetnek 1) becslési- és fogyasztási-adókat; az előbbieknél az állam a polgár jövedelmének, vagy kereset forrása hozadékának egy részét adóképen követeli, az utóbbiaknál ellenben bizonyos a polgárok által tett kiadások mértéke szerint vétetik az adófizetés, és a mennyiben a kiadások mérvadókul szolgálnak az egyesek jövedelmének becslésénél, előbb a fogyasztási adókat az indirekt adókkal identificálták; ellenben mai nap 2) direkt és indirekt adók közt a szakemberek sajátságos ellentétet látnak, a mennyiben direkt adókkal azok terheltetnek, kiket az állam azokkal valóban érinteni akar, míg az indirekt adókat nem a tulajdonképeni megrovandókra veti, hanem egy közvetett személyre, és az állam azt célozza, hogy emez a fizetett adót a termelvények felemelt árában a vevőkre hárítsa át, úgy, hogy a vevők (fogyasztók) kiadásaik, fogyasztásuk mérve szerint lesznek megadóztatva. Ebben áll a direkt és indirekt adók viszonyának elméleti állása, mely szerint ujabbban a nagy fináncztheoretikusok a két adóosztály közt így formulázták a különbséget :

„Egyenesadóknak azok neveztetnek, melyek által a polgárok jövedelme, vagy jövedelem-részletei azon pillanatban vétetnek fel, midőn mint szerzemény a vagyona belépnek; — közvetett adóknak ellenben azok, a melyek által az illető jövedelem-részletek azon pillanatban érintetnek, midőn szükséglet-kielégítés tekintetéből mint kiadás (költség) a vagyomból kilépnek.“

Ezen terminológiával megegyezőleg, a theoretikusok az adók három főosztályát állították föl :

- 1) direkt-becslési, röviden direkt adók,
- 2) direkt-fogyasztási adók, és
- 3) indirekt-fogyasztási adók, röviden indirekt-adók főosztályait.

A 2) alatti főosztályba sorolák a fényüzelmi- és lakás-adót; az 1) és 3) alatti főosztályokat szintén több alosztályra tagolák, miként alább látni fogjuk.

„Minden adó jövedelmi adó“ — mondják az ujabb fináncz-theoretikusok, kiknek elméleteiben a jövedelem-adó fogalmának három különböző értelmezésével találkozunk össze, jelesen :

- 1) minden adó jövedelem-adó, a mennyiben az egyesek jövedelmét kevésbiti közvetlen vagy közvetve; 2) minden adó jövede-

lem-adó, amennyiben a polgárok megadóztatása által nem czélzata az államnak a fönlévő tőkék csorbitása, avagy megsemmisítése, hanem a külön-jövedelmek érintése; s végre 3) a theoretikusoknál a jövedelem-adó a direkt becslési adók speciális nemeként jelenkezik, mely a hozadéki adók ellentétét képezi.

Az indirekt adóknak pedig jelesen két értelmével találkozunk össze a theoretikusoknál, és pedig:

1) a midőn a termelvények, áruczikkék előállítóira, vagy forgalomba hozóira vettetik ki a vevőkre való áthárítás czélzatával: ezek indirekt termelési adók; és 2) direkte a consumensekre kivetett fogyasztási adók: s ezek a tulajdonképeni fogyasztási adók.

Az egyenesadók forrásául az állam az adózók keresetét, járadékát, jövedelmét, szóval vagyonszaporodását veszi föl, és e szerint itéli meg a polgárok adófizetési képességét; a közvetett adók ellenben olynemű megadóztatását képezik a polgároknak, hol ezek adófizetési képessége sem bevételeik mérve, sem produktiónális üzletiszta hozadéka, sem jövedelmük, sem vagyoni állapotuk nem, hanem inkább fogyasztásuk alapján ítéltetik

Ezen adók kiindulási pontja és főelve tehát azon föltevés, hogy minden ember rendszerint annyi kényelmet és személyi élvezetet szerez magának javaival, amennyire azt jövedelme megengedi, azaz: minden ember fogyasztása terjedelmét és mértékét anyagi állapota és vagyoni ereje szabja meg; tehát minnél jobban költekezik valaki, annál kedvezőbb finanziaális állásnak örvend, s így annál nagyobb adófizetési képessége is.

Ezen fejtegetés alapján a financiaztheoretikusok azon eredményre jutottak, hogy 1) a közvetett adók forrása végelemzésben nem lehet más, mint a jövedelem bizonyos észszerű határok között, míg tudniillik ezen adók, teszem a munkások munkaerejét meg nem támadják, és ebből folyólag 2), hogy a jövedelemre egyenesen kivetett direkt-, és a fogyasztásra kivetett indirekt adók nem állanak egymással ellentétben, sőt inkább összefüggésben és összhangban, amiért egymás kiegészítésére és helyettesítésére is alkalmasoknak látszanak.

A jövedelemnek eléadott Ricardo-féle chrematisztikus meghatározásán alapszik az ugynevezett „tisztajövedelem megadóztatási elmélet“ („Reineinkommenbesteuerungs-Theorie“); mely ugyan nagyrészt a physiokratismusban is gyökerezik, a mennyiben

Quesnay és követői a föld „produit net“-jét tekintették a nemzet tiszta jövedelmének, és ennek folytán egyszersmind az egyedüli, valódi adóalapnak (egy földadó); azonban a tisztajövedelem megadóztatási elméletet teljes érvényre Ricardo emelte adóáthárítási elméletével; „minden adó elvégre“ — ugymond — „a földrente- és tőkenyereményből, mint tiszta-jövedelemből fizetendő: ehhez képest kell tehát az adókat rendszeresíteni.“ Érvényben maradt ez elmélet a legújabb időkig nemcsak a pénzügytudományban, hanem a pénzügypraxisban is, az utóbbiban törvényszabványok útján, melyek ez elméletre való tekintettel, még mindig bizonyos levonásokat írnak elő, az előbbiben pedig változó elméleti okoskodások köpenyében. A tiszta-jövedelem megadóztatási elmélet szerint ugyanis az adózó életfentartását fedező rész annak jövedelméből levonandó, és csak az, ami ezen levonás után fennmarad a jövedelemből, képezi, mint tiszta-jövedelem, az adó alapját s annak tárgyát. Ezáltal egyszersmind ama visszautasíthatatlan oekonomiai követelmény: a tőkevagyon integritása — Ricardo szerint — meg lenne óva.

Ez elmélet következménye a jövedelem chrematisztikus fogalomhatározatának, mely szerint csak a földrente és a tőkenyeremény adja a valódi tisztajövedelmet; a munkabér pedig, mert rendszeresen csak termelési költségeit teszi ki a munkának, valódi „surplus“ nem nyújt. Aztán „quod uni justum, alteri aequum“-hoz képest nemcsak a munkásoknál, hanem az „életfentartási kiadás“ fejében a többi adófizetőnél is kell a tisztajövedelem megadóztatása végett ily levonásokat eszközölni. És e subtrakcionális műveletnél a legnagyobb önkényt tanusítják jelesen a német theoretikusok. Így például Fulda a munkabér és tőkenyeremény tekintetében azt nevezi tisztajövedelemnek, ami az illető munkás és vállalkozó saját, meg családja életfentartására szükséges jövedelemrész levonása után fennmarad. Lotz tovább megy, és a subjectiv tisztajövedelmet állítja föl a megadóztatás tárgyául általán minden egyesnél. Ugyanigy Jakob, Biersack már nemcsak a szükséges, hanem a ranghoz illő életfentartási kiadás levonását kívánja; míg Rau e levonás eszközölését csak a munkabér- és vállalkozó nyeresémből látja szükségesnek, ellenben a tőkekamatot és földjádékot tisztajövedelemnek veszi; mert ez utóbbiak munka- és fáradság nélkül nyert jövedelmet képeznek.

A nélkül hogy ez elméletet, mely az ugynevezett tiszta-jöve-

delem megczáfoltával amugyis megdől, bírálathoz alá venni akarnók: ugyanez elmélet szempontjából való összefüggését az egyenes és fogyasztási adóknak fogjuk megkísérteni.

A direkt hozadéki adók ez elmélet szerint a fundált vagyon átlagos tiszta-hozadéka érintése által a tiszta-jövedelmet annál is inkább fogják terhelni, minthogy a tanácsolt levonás után a „produit net“ bármely finom kataszteri operációval is csak megközelíthetőleg számítható ki, s azonkívül a direkt jövedelmi-adónak kiegészítő szerepe is, majdnem egészen elmosódván: így, mert mindenki rendesen tiszta-jövedelméhez képest fogyaszt a szükségesnél túl oly áruk megadóztatása, melyek nem tartoznak a szükséges életfentartáshoz, aránylag fogja a tiszta-jövedelmet, mint az adók egyedüli alapját érinteni; miáltal e fogyasztási adók alkalmas „korrektívum“-ként jelenkeznek. E nézletpontból tehát csak a többé-kevésbé fényüzelmi fogyasztási adók indokolvák, amint később Stein Lőrincz elmélete szerint, csakugyan határozott helyet foglalnak el az adórendszerben azon rendeltetéssel, hogy a jövedelmi-adóval egyetemben a tiszta-jövedelmet támadják meg. Ricardo ép ezért saját álláspontján helyesen ajánlja a szükséges életcikkek megadóztatását, mert a vagyonos polgárok viselnék a terhet: mit ő nagykönnyen adóáthárítási elméletével bizonyít, s így megegyez Smith Ádámmal, ki ugyanerre figyelmeztette a vagyonos osztályt. Ám a pénzügypraxis a fényüzelmi adókkal, mert esekély állambevételt képeznek, különösen ha nagyobb tételekben vettetik ki, amidőn annál inkább megszorítják a polgárok fényüzelmi kiadásaikat, egyedül meg nem elégedhetett, és a legszükségesebb életcikkek megadóztatásához folyamodott. Ekkor azonban a tiszta-jövedelem-megadóztatási elmélet legérzékenyebb oldalán lőn megtámadva, mert a munkabér Ricardo állítása szerint konfiskálható „surplus“-t nem foglal magában; ám a legszükségesebb életszerek megadóztatása másrészt ily konfiskálható „surplus“-t tételez föl¹⁶⁾. Jól érezte ez ellenmondást Jakob; s azért zavará-

¹⁶⁾ Ricardo szerint ez persze csak paradoxon, melyet ő — mint érintők — adóáthárítási elméletével nagy könnyen megmagyaráz. Az adóáthárításról, legyen az az adónak akár át-, akár visszatolása, összefüggésben itt annyit mondunk, hogy az állam a polgárok megadóztatásánál arra tekintettel nem lehet, hogy az egyes adófizető miként teremti elé adóját: vajjon áruinak árában („az adótermelési költség“) leli-e meg; vagy nagyobb mun-

ban ¹⁷⁾ minden áron még a munkásosztálynál is az életszükséglet levonása után tiszta-jövedelmet vesz fel, és azután egy naiv zsámitással azt hozza ki, „hogy hiszen ezen tiszta-jövedelmet az állam ugy is elszedheti, s illetőleg aránylag megadóztathatja, ha a helyett, hogy nagyobb összegben többször direkte venné el, ezt aránylag az életcikkekre veti ki; de vigyázzon, hogy így többet, mint direkte vett volna el, ne konfiskáljon.“

A pénzügypraxis tehát azonnal kénytelen volt a tiszta-jövedelem megadóztatási elmélettel kollidálni; s minthogy olyan esetben, amidőn a gyakorlati élet egy valamely teoriával össze nem egyeztethető, rendesen az elmélet iránt figyelembehagyás áll be: ugy történt itt is; a fogyasztási-adóknak a hozadékiakkal való koeksistenzenciáját egy csomó gyakorlati érveléssel indokolják, ami mellett az idevágó elméleti okoskodások valóban élcekként tűnnek fel. Furfangos a hozadéki és fogyasztási adók összefüggésére vonatkozó „ordre naturel“-féle okoskodás, mely szerint ugyanis a polgárok az államnak teljesítéseiket magángazdasági vagyonerejükhöz képest róják le; melynek tekintetében két nagy csoportot lehet a magángazdaságok közt megkülönböztetni, t. i. vagyonosokat, és vagyontalanokat (munkások). Ez képezi alapját azon követelménynek, hogy az adórendszert „ezen oekonomiai természetes rendre,“ mint alapra, kell visszavezetni úgy, hogy a vagyonos polgárok az adólerovásakor fizessenek bizonyos mérv szerint, a vagyontalanok pedig dolgozzanak. Ez utóbbit az által éri el az állam, hogy a munkásosztályt kényszeríti munkája néhányadrészenek az állam számára való kiadására. Minthogy pedig a munkásnak munkája egy részét ¹⁸⁾ öureprodukeziójára kell fordítania, melynek értékegyene sajátmaga és családja életfentartására szükséges áruk árában jut kifejezésre:

kásság, erőmegfeszítés által állítja-e ki; vagy végre, vajjon eme vagy ama élvezetről való lemondás útján szerzi-e meg adóját? — Eine solche Obliegenheit“ — mondja jól Kronke — „würde die Forderung enthalten, dass der Staat über alle einzelne Staatsbürger sorgfältige Vormundschaft führen, und Jedem sein bescheiden Theil Speise und Trank zumessen soll. Es wäre ganz dasselbe, wie wenn der Staat, so oft einem Gewerbe eine neue Konkurrenz droht, eingreifen wollte.“

¹⁷⁾ E zavarát különben maga is bevallja Jakob: Finanz-wiss. jegyz. a fogyasztási adókhöz.

¹⁸⁾ A munka másik része az abszolút és relatív értékek alakjában, persze a tőke praemium-át képezi.

ezen árúk árának fogyasztási adókkal való emelése útján „a munka néhányadrészének az állam számára való kiadásozását“ („Verausgabung der Arbeit für den Staat“) egyszerűen elértük, mert a munkás immár többet kénytelen dolgozni¹⁹⁾.

Hasonló ehhez azon további okoskodás, melyet „magasabb nemzetgazdasági szempont“-nak tetszett elnevezni az angoloknak. „A munkásosztály serénységét, szorgalmát, mely a nemzeti vagyosodásnak ilyen meg olyan emeltyűje“ — így hangzik azon nagyszabású gondolat — „kell fokozni azáltal, hogy az állam drágítsa meg mesterségesen — fogyasztási-adókkal — a legszükségesebb életcikkeket, minek folytán a munkás kényszerítve lesz többet dolgozni.“

Meg kell itt összefüggésben a tiszta-jövedelem megadóztatási teoriával Stein Lőrincz adóelméletéről emlékeznünk. Az általa ajánlott és felállított adórendszernek főelve, hogy az egyenes hozadéki adók a tőke tiszta hozadékát, az indirekt (fogyasztási) adók a munka tiszta hozadékát, a jövedelmi-adó, végre a személy tiszta-jövedelmét támadják meg a luxusadókkal együtt.

Stein, — ki a jövedelem-adó, direkt- és indirekt adók tekintetében egynémileg új és eltérő nézetet fejtett ki, jelesül az indirekt adókat tápszerek és élvezközök megadóztatására célzóknak tekintvén, azt is állítja, hogy munkára vetett adók (Arbeits-steuer) — ellentétben a direkt adókkal, melyek a tőkét, mint a jövedelem forrását és alapját vonják adó alá²⁰⁾, — a jövedelmi és fogyasztási adók közt a kölcsönhatást a termelési tényezők és ezek jövedelmeinek harmoniájában találja.

A produktív erők ugyanis összműködnek, kölcsönös közrehatásban egyik a másikat elősegíti a gazdaság és termelés terén; az általuk előállított jövedelmek szintén, mint közösek, harmoniában kell, hogy legyenek. Mivel pedig a produktív erők s azok jövedelmei az állam oltalma alatt állanak, kell, hogy leróvják tartozásukat iránta adók által, melyek szintén ama közös jövedelmek részletei. S minthogy az adónemek a produktivitás bázisára fektet-

¹⁹⁾ Fortbonais: „Retablissement de l'impôt sur l'ordre naturel.“ Sonnenfeld: „Dadurch kommt die Abgabe der natürlichen Ordnung der Entrichtung am nächsten, nach welcher der Arbeiter nicht zahlet, sondern arbeitet, der Geldbesitzer nicht arbeitet, sondern zahlet.“ III. 131. §.

²⁰⁾ V. ö. Stein: Finanzwiss. 482, 1.

vék, ama adóképen nyújtott részletek csak úgy fogják a visszatérőleg jelenkező adókat reprodukálni, ha maguk is új es új előállításhoz járulnak kölcsönös közrehatásban.

Az e termelési tényezőknek megfelelő jövedelmiágak harmoniájának a gyakorlati életben kimutatására, és e harmonia sokoldalús — mértékű fixirozására, hogy épen ezen jövedelmi ágaknak megfelelő jövedelmi és fogyasztási adóformák mértékeihez eljuthassunk, szükségképpen egy állami intézménynek kell léteznie, mely mintegy kultakaró az egész közadózási rendszernek egyöntetűségét és egyszerűségét is megadja. Ezen intézmény adókataszternek, maga az alakszerű eljárás pedig katasztrirozásnak mondatik. Az adókataszter intézményének feladata és célja ugyanis, hogy az összműködött termelési faktorok behatásainak egyenkint elválasztott mértékét a gazdaság eredményében, nyereségében gyakorlatilag kikutassa; és csak e feladata helyes megoldása mellett nevezhető ezen észszerű intézmény valódi adókataszternek.²¹⁾

Stein, hogy védje a tiszta-jövedelem megadóztatását, felveszi a maga által elvetett adóáthárítási elméletet. Minthogy a tiszta hozadék megadóztatása által (direkt hozadéki és indirekt fogyasztási adók) a fizetett adó, mint termelési költség, továbbhárítatik, a valóságos tiszta-jövedelem megadóztatlan maradna: a (direkt) jövedelmi adónak és a fényüzelmi adóknak lesz tehát feladata a gazdasági fejlődéssel mindinkább képződő tiszta-jövedelmet megragadni. Megjegyezvén azt, hogy ez adóelméletben észrevehetően visszatükröződik Sonnenfels, ki „osztályadó“-ját különösen azért hangsúlyozta, mert ez adó, áthárításának nehézsége mellett, egyenesen a vagyonos osztályokat sújtja, és így alkalmas rendkívüli időkben nagy állambevételek realizálására: megjegyezvén — mondom — ezt, látjuk, hogy Stein szerint a fogyasztási adók kettős okból veendőek fel az adórendszerbe: egyrészt azért, mert a munka tiszta hozadékát csak a fogyasztás útján lehet megtámadni, ebben levén a munka javmértékét és adóegységét²²⁾; másrészt mert ez

²¹⁾ Helyesen mondja Höfken: „Die Reform der Besteuerung in Österreich“ cz. értekezésének 6. lapján: „Eben hierin (t. i. az egyes esetekben sokszor elkülöníthetlen együttes közrehatásában a termelési tényezőknek) finden die bestimmte gleichartige Objekte erfassenden und nach festen Normen erhobenen Spezial-Steuern wesentlich ihre Begründung.“

²²⁾ „Die Arbeitssteuern sind Konsumtionsteuern, insofern die Arbeit

adókkal, különösen a fényüzelmekkel, egyszersmind a személy tiszta-jövedelmét is érintjük. Steinnak érdeme tehát az, hogy a tiszta-jövedelem-megadóztatási elméletnek ellenmondásait látszólag megszüntette az által, hogy mindennemű adómentességet kárhóztatván, a munka-adót, mint indirekt hozadéki adót, a fogyasztási adóformában az adórendszerbe fölveendőnek mutatja ki, noha ez által maga válik következzetlenné, amennyiben az adóáthárítás, melyet elvileg elvet, adórendszerének mégis alapját képezi.

A tiszta-jövedelem-megadóztatási elmélet ferdeségei kétségtelenek lévén, a kombinált adórendszer, vagyis oly adórendszer, melyben a hozadéki-, fogyasztási- és jövedelmi adóformák egyaránt helyet foglalnak, elméletileg csak úgy indokolható, ha a megadóztatás tárgyául az egyeseknek nem tiszta, hanem valódi jövedelmét vesszük föl.

Az adó forrását az egyesek valódi jövedelme képezvén, a közadózás mértékének meghatározásánál a forrás természetéhez képest nem reflektálhatunk külön-külön sem a javak világra, mint olyanra, sem egyedül a személyiségre; hanem mindkettőt egyetemben, amint e két elem mint szerves egész a magángazdaságban feltűnik, kell tekintetbe vennünk, a midőn is különösen két mozzanat lép előtérbe: 1-ör a vagyonnak a gazdasági folyamatban való dinamikus jelentősége; 2-or a gazdasági személynek, mint olyanak, a jövedelemre-behatása, mely a jövedelem-képződésben, és a jövedelem-alkalmazásban válik hatásossá. E momentumokra kell tehát különös figyelmet fordítanunk, midőn a közadózásnak mértékét meghatározzuk, és illetőleg az adórendszert szervezzük.

Az egyesek jövedelme az életben, daczára annak, hogy a személyiség és annak szükségkielégítése által meghatározott realitást nyer, mégsem jelenkezik egységes, tömör, egy pontban megragadható összegként; hanem a gazdasági személy szükségéhez képest különböző megjelenési alakokban tűnik föl, és sokirányú csatornákon foly szét: szükséges tehát az ilyen természetű jövedelmet annak különböző jelenkezési alakjaiban megragadni, mit nem

nur in der Konsumtion, auf der sie beruht, ein Gütermass und eine Steuereinheit empfängt.“ Stein: Finanzwiss. 188. l. és: „... und die einzige Art und Weise, wie die persönliche Arbeit und ihr Reinertrag allgemein und gleichmässig besteuert werden kann, besteht in der Besteuerung der Konsumtion.“ id. m. 291. l.

egy adóval, hanem különféle adóformák egész rendszerével, azaz : kombinált adórendszerrel érhetünk csak el. Kombinált fog egy ily adórendszer lenni annyival inkább, mert az az egyesek valódi jövedelmét is csak megjelenési alakjaiban ragadhatjuk meg biztosan. E különböző adóformák azonban az egyesek jövedelméhez helyesen legyenek arányitva : a különböző nevezetek alatt fizetett adók összege, nem pedig az egyes adó, kell, hogy az adózó jövedelmének megfeleljen.

A jövedelem megjelenési alakjai közt első sorban fölemli- tendő egyvalamely teleknek, háznak, ipar-, kereskedelem- és hitelüzletnek tiszta-hozadéka. Ezen vagyonalakzatok mindegyike ugyanis a tiszta-hozadékban a személynek jövedelmet ad, melynek megtámadására legalkalmasbak a hozadéki adók (föld-, ház-, ipar- és tőkeamatadó), mert ezeknél a finánczoperációk mindegyik jövedelemforrás természetéhez legcélszerűbben alkalmazhatók. Ám ez adóformáknál a tisztahozadékot csak átlagosan, a külső jelek- és körülményekhez képest, határozhatjuk meg ; s így ennek megadóztatása által a személynek csak valószínű jövedelme lesz érintve, mely a gazdasági személyiség hehatása következtében válik valódi jövedelmévé az illető birtokosnak. Ezen szubjektív behatás, természeténél fogva, a fináncziális kutató műtétek tárgya nem lehet, más szóval : a hozadéki adóknál a gazdasági személyiségnek a jövedelemre behatási mozzanata számításba vehető nem lévén, ezek a személy valódi jövedelmét igazságosan nem érinthetik ; de azonfelül rendesen még azon összeget sem teszik ki az átlagosság miatt, mely mint tiszta-hozadék tényleg jelenkezik. Ennélfogva oly adóalakoknak kell a hozadéki adók mellé illesztődniök, melyek főtekintettel vannak a személyiségnek a jövedelemre behatási mozzanataira, azaz : melyek időszakonként magához a gazdasági személyiséghez tartják magukat. Ily adóalakok : a jövedelmi adó, és a fogyasztási adók.

Minthogy helyes katasztrális operációkkal egyvalamely teleknek, háznak, ipar- és kereskedelmi üzletnek tiszta-hozadéka többé-kevésbé pontosan meghatározható, s az ily tiszta-hozadék az illető birtokosnak körülbelül valódi jövedelmét fogja képezni, különösen a gazdasági élet alacsony fokán, a mikor a gazdasági személyiség behatása a jövedelemre e vagyonalakzatoknál majdnem egészen eltűnik : ekkor az átlagos tiszta-hozadék meg-

adóztatása, hozadéki adókkal helyén lesz. A gazdasági életfejlődés zsengebb korszakában eszerint a hozadéki adók maguk, például egy kereseti adó társaságában, az igazságos adórendszer követelményeinek megfelelőeknek. Ámde nem így van ez a gazdasági életfejlődés magasabb fokán, midőn a gazdasági személyiség foly be döntőleg a jövedelemre, mely befolyás alatt rentékkal telítve képződnek az egyes jövedelmek, s mely befolyás az egyes vagyonalakzatok természetének megfelelőleg majd kisebb, majd nagyobb mérvben érvényesül : ekkor már oly adóformáknak kell a hozadéki adók mellé lépniök, melyeknek a gazdasági személyiségnek jövedelemre-behatás mozzanata vétetik leginkább tekintetbe. Ily adóforma jelesen a már említett jövedelmi adó („kiegészítő-adó“)²³⁾. Ha közelebbről vizsgáljuk a teleknek, háznak, ipar-, kereskedelem- és hitelüzletnek természetét, úgy találjuk, hogy például az iparüzletnek tiszta-hozadéka, nemkülönbén a kereskedelem- és hitelüzleté, legkevésbé határozható meg külső objektív jelek szerint finánczmiveletek útján ; itt a gazdasági személy szubjektív viszonyai lépnek előtérbe, amiért is az objektív jelek szerint meghatározott átlagos tiszta-hozadék megtámadása, épen nem felelne meg a személy valódi jövedelme igazságos megadóztatásának ; más szóval : e jövedelemforrásoknál a gazdasági személyiségnek a jövedelemre behatása a főmozzanat, és épen ezért az iparadó és egy netáni tőkekamatadó, mint hozadéki adók, a személy valódi jövedelme megtámadásának szempontjából, magukban elégtelenek lesznek : ezek mellé a jövedelmi adót kell tehát ismeretes kiegészítő természeténél fogva kitünően koordinálni. Innen van, hogy pl. Poroszországban az ipar- és jövedelmi adót régóta egynek tekintették ; így például a mi adórendszerünkben sem képeztek a legujabb időkig az említett adók önálló hozadéki adóformákat, hanem egyszerűen a jövedelmi adó alá (1868 : 26. t.-cz.) foglaltattak, és csak az 1875-diki adótörvények léptettek életbe a volt személyes kereseti- (1868 : 24. t.-cz.) és a jövedelmi adó (1868 : 26. t.-cz.) egybeolvasztása folytán külön önálló kereseti- (1875 : 29. t.-cz.), önálló tőkekamat és járadék- (1875 : 22. t.-cz.), és külön nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyesületek adóját (1875 : 24. t.-cz.), nemkülönbén önálló bányaadót (1875 : 27. t.-cz.).

²³⁾ „Die Einkommensteuer drückt die Epoche der Herrschaft des gewerblichen Kapitals aus.“ Stein. L. Finanzw.

A házadónál a gazdasági személyiségnek jövedelemre-behatása majdnem egészen ignorálható, mert itt a kutató finánczoperációkkal körülbelül a tényleges tiszta-hozadékat lehet kiszámítani, és ennek érintése által a háztulajdonosnak jövedelmét megtámadni. Az átlagos számítás folytán a házadónál beálló hiányokat a fogyasztási adók fogják kiegyenlíteni, mint melyeket más okokból is, tudniillik: a városi életnek a vidékkel szemben való sajátos természeténél fogva, amugyis kell alkalmaznunk. Épe ezért a jövedelmi adót nem tanácsos a házadó mellé illeszteni, még a legkisebb százalékos tételben sem ²⁴⁾.

A telek-jövedelemforrására a személy befolyása a gazdasági élet fejlődésével mindinkább nagyobbodik, különösen ha e befolyhatás általános feltételei fogantatosítvák, milyenek: jó közlekedési rendszer, a földhitel nagyobb mérvű kifejtése, nagyobb tőkebefektetés, általános, de különösen szakmiveltség stb., szóval: az intenzív földipar feltételei. Ekkor már a gazdasági személynek behatása a telek-jövedelmiforrásnál is előtérbe lép; amiért is a földadó, mint hozadéki adó, nem fog megfelelni céljának, ha azt a jövedelmi adóval össze nem kötjük, és pedig kezdetben a földadóhoz rótt százalékos tételekben, később, midőn a gazdasági személyiség jövedelemre behatási mozzanata tulnyomó: a jövedelmi adó, mint főadóalak, a földadót is elnyelheti, miként az Angliában történt. A földadó mellett a fogyasztási adóknak, melyeket a városi élet természeténél fogva a legszükségesebb életcikkekre vetünk, valódi-jövedelemmegragadási rendeltetése a nagyrészt közvetlen fogyasztás miatt majdnem egészen meghiusulna: s már ennél fogva is kiválólag a jövedelmi adó lesz mint korrektívum a telekadó mellett indokolt.

A hozadéki adókra való tekintettel, a jövedelmi adónak im ezen kiegészítő feladata mellett azonban, mint mindinkább önállóbbá váló adóalaknak (átalános jövedelmi adó) rendeltetése egyszersmind a pénztökének és munkának, különösen a „qualifikált“-nak jövedelmeit megtámadni, annál is inkább, mert ez adóalak,

²⁴⁾ Ebben találják elvi indokolásukat Kerkápoly volt pénzügyminister eme szavai: „A házadót illetőleg meggyőződésöm, hogy itt apróbb igazításokon kívül gyökeres változtatásra nem lesz szükség.“ Országgyűl. beszédje 1873. jan. 27-én.

mely, mint fentebb láttuk, szorosan a gazdasági személyiséghez tartja magát, az oekonomiai liberalizmus korszakában legalkalmasabban az ekkor különösen a gazdasági személyiség behatása következtében képződő s járadékkal szaturált jövedelmeknek egyenes megadóztatására, és pedig a jövedelem külső megjelenési alakjához képest, mely ez esetben : „az önbevállott jövedelem.“

Az egyesek jövedelmének az említetteken kívül van végre egy kiváló megjelenési alakja, és ez a jövedelem alkalmazása, hováfordítása, mely kétféle : 1) individuál-fogyasztás, és 2) tőkegyűjtés. A tőkegyűjtésre fordított jövedelemrész, amennyiben a tényleg fizetett adó által nem is volna érintve, megtámadva lesz később, a midőn a magángazdasági folyamatban tényleg hatásossá válik, akár egyvalamely tőkekölcsonre fordítsuk, akár termelés-kiterjesztést eszközölünk vele. A jövedelem hováfordításának első nemét kell tehát mint jelenkezési alakját az egyes jövedelmének kiváló figyelembe vennünk.

Ha az állam és egyed közös célja az ember földi boldogsága, az emberi természetnek megfelelőleg kettős oldalt tüntet fel, tudniillik : a szellemit és anyagit ; és ha e kettős oldal tényleg szellemi és anyagi vagyon után való törekvésben jut kifejezésre : akkor ama főcél megközelítését eszközlő gazdasági folyamat nagyjelentőségét el kell ismernünk. Eme gazdasági folyamatnak lényege abban áll, hogy az emberegyed rendelkezésére bocsátott vagyon a személy tovafejlődését feltételező rugékonyságot nyer, és épen ez a jövedelem. E rugékonyságnak indító oka és eszközlője a „gazdasági személyiség“, melynek, mint olyannak, feladata lesz oly gazdasági folyamat fogantatása, hogy ez után visszahatólag magának a személyiségnek tovafejlődését eredményezze. Történik pedig ez a termelés és fogyasztás összefüggő egésze által, tudniillik a vagyon kitágul, hogy természetszerűen a személy szükségkielégítéséhez képest ismét összehúzódjék. Ha a magángazdaságot egy ruganyos lapdacshoz hasonlítjuk, akkor e kép segélyével a magángazdasági folyamatot legérthetőbben magyarázhatjuk meg. A gazdasági személynek ugyanis, hogy magába fogadjon — szükség-kielégítés —, vagy képünk szerint, hogy a ruganyos lapdac összehúzódjék : előbb kiadnia kell — termelés —, vagy képünkhöz képest, a lapdacnak ki kell tágnia.

E szerves folyamatnak, melyet Schäffle oly találóan

ir le ²⁵⁾, lecsapódása a jövedelem, mint a személyiség tovafejlődésének feltétele, mely e szerint szorosan a gazdasági személylyel van összefüggésben, s nagysága a gazdasági személy mozgékonyaságától függ. Ám az ép most mondottakhoz képest a személyiség fejlődésének folyamata különösen a magába-fogadás — szükségkielégítés, fogyasztás —, utján megy véghez, mely gazdasági szükségességgel jövedelmet tételez fel. Ellenkezőleg t. i. a törzsvagyon megtámadása esetében, a legkárhóztatandóbb gazdaságiatlanság állana be.

Az ember szükségeinek kielégítése, — élvezés, fogyasztás, — eszerint szintén megjelenési alakja az egyesek jövedelmének, s biztos jel, mely szerint a jövedelem constatálható és megragadható.

A jövedelemnek valamennyi imént felsorolt megjelenési alakjaira tehát a célszerű adórendszer megállapításánál főfigyelemmel kell lennünk, s a gazdasági életfejlődéshez képesti jövedelemalakulás természetének megfelelőleg, majd az egyikhez, majd a másikhoz az adóformákat kötnünk.

Mindezekhez képest egy igazságos, mert az egyesek valódi jövedelmére alapított adórendszer megalkotásánál oly adóalakokat kell választanunk, melyek alkalmasak arra, hogy az egyesek jövedelmét egyrészt jelenkezési alakjaihoz (tisztá-hozadék, bevallott jövedelem, individuál fogyasztás), mint a megragadhatóság biztos jeleihez képest támadják meg; másrészt úgy ragadják meg, amint az a gazdasági személyiség befolyásához képest alakult. Ilyen adórendszer adóformáinak e szerint kettős rendeltetéssel kell birniok: 1-ör, hogy a jövedelmet jelentkezésekor, még pedig biztos jelek szerint támadják meg; 2-or, hogy a jövedelmet a gazdasági személyiség behatásához képest érintsék. A hozadéki-, a jövedelmi-,

²⁵⁾ „Führt man beide, den Kreislauf des oekonomischen Güterlebens abschliessende Vorgänge auf einen einheitlichen Gesichtspunkt zurück: so ergibt sich leicht die Anschauung: die Produktion ist ein Umsatz von innerer Lebenskraft in äussere Lebenswerkzeuge; . . . umgekehrt besteht die Konsumtion, welche den Nutzen der äusseren Güter in die Innerlichkeit des persönlichen Lebens wieder zurücknimmt, und im eigentlichen Sinne des Wortes ein Ausichnehmen, ein „consumere“ ist, in einem Umsatz entäusserter Lebenskraft zu persönlichem Leben, in einem Heranbilden des Produktes in persönliches Dasein.“ Schäffle: Kapitalismus und Socialismus 23. l., és id. m. 95. l.

és fogyasztási adók olyanok, melyek a jövedelmet megjelenési alakjai szerint támadják meg; a jövedelmi adó és fogyasztási adók ezenkívül még a gazdasági személyiség jövedelemre-behatási mozzanatának megfelelőleg, a valódi jövedelem megtámadását czélozzák, míg a hozadéki adók a külső jelek és körülmények szerint meghatározott átlagos tiszta-hozadék érintése által a személynek csak valószínű jövedelmét róják meg.

A jövedelmi és fogyasztási adók a mondottak szerint oly adóformák, melyek a jövedelem megragadásakor magára a gazdasági személyiségre vannak fűtekintettel. A különbség e két adóforma közt csak az, hogy míg a fizetett egyenes jövedelmi adó meghatározott sommában jelenkezik, addig a (nem-egyenes) fogyasztási adók határozatlanok, és függnék az individuál fogyasztástól, melyet többé-kevésbé az egyéni akarat ural; minélfogva, fűződven ugyanis a politikai jogok gyakorlása a kétségtelenül alkalmasabb, mert határozottabb közteherviselést feltűntető direkt adózáshoz, a direkt jövedelmi adó egyszersmind czélszerű mérve a politikai joggyakorlásnak (census), míg a fogyasztási adók természetüknél fogva ily mérveszszőt nem képezhetnek.

Noha mindkettő a személy valódi jövedelmét törekszik megtámadni, hiányosságuknál fogva egyedül egyikkel sem érnők el a czélt: nem a jövedelmi adóval, mert egyrészt adatai nem eléggé megbizhatók, és másrészt a kisebb jövedelmeket (munkabér) épen nem, vagy csak nagy nehézséggel és csekély eredménnyel regisztrálhatja; de épúgy el nem érhető ama cél egyedül a fogyasztási adókkal sem, mert a nagyobb tételekben kivetett fogyasztási adók a fogyasztás megszorítását eredményeznék, mi egyrészt csekély állambevételt szűlné, másrészt pedig a tőkehalmozásra fordított jövedelemrész, mely a termelés kiterjesztésében jelenkezik, megadóztatás alá nem esnék. Mindkettőt, mint egymást kiegészítő adóalakokat, fel kell tehát venni az adórendszerbe, mert csak együttes összh hatásukban érhető el eredménnyel a cél. Fel kell vennünk jelesen a jövedelmi adót azért, mert 1-ör a hozadéki adókat, azáltal, hogy a személy valódi jövedelmére, nem pedig a magánvagyon alakzatainak átlagos tiszta-hozadékára van tekintettel, rektifikálja egy, az egyesek valódi jövedelmére fektetett adórendszer szempontjából; mert 2-or a pénztőke és munka egyéb, sokfélekép kombinált és netáni járadékkal telített jövedelmei egyenesen csak a

jövedelmi adóval ragadhatók meg legczélszerűbben, az enlített jövedelmek a személyiség túlnyomó behatása következtében oly adóalakot kívánván, mely magához a személyiséghez tartja magát. Fel kell venni továbbá egy, az egyesek valódi jövedelmére fektetett adórendszerbe a fogyasztási adókat is, mert 1-ör a jövedelmi adónak önbevalláson alapuló adatai nem eléggé megbízhatók; mert 2-or a számos kis jövedelem csak a fogyasztás útján támadható meg legczélszerűbben, különben e kis jövedelmeknél a direkt adóbeszedés költségei aránytalanságban állnának a beszedett adóhoz.

Az ilyen kombinált adórendszer adóformáinak azonban pontos adatokon alapuló helyes arányban kell lenniök, úgy, hogy a különböző néven fizetett adók összege feleljen meg az egyesek jövedelmének. Ez az adórendszer gyakorlati keresztülvitelének egyik legbonyolultabb oldala. Ha például az összes állami adó nagysága az egyesek jövedelme 30%-ának elvételét kívánná: akkor a földadó pl. csak 20%-ot tehetne ki, mert a jövedelmi adó, ha ilyen, mint kiegészítő, már e hozadéki adóhoz lépett, legalább is 6%-ban, a fogyasztási adók pedig, ha a cikkek jól választatnak meg, 4%-ban fogják érinteni a földbirtokos valódi jövedelmét. A házadó csak 22%-ot tehetne ki, mert a fogyasztási adók — jövedelmi adó nem lévén melléje — az illető házbirtokos jövedelmét körülbelül 8%-ban fogják megróni. A jövedelmi adó, mint önálló adóalak, szintén nem róhatja meg az egész 30%-os adólábbal az illető adófizetők jövedelmét, hanem pl. csak 16%-kal, mert számítani lehet arra, hogy a fogyasztási adók ugyanez adófizetők jövedelmét már körülbelül 14%-ban érintik.

Bluntschli, Schäffle és mások szerint a jövedelmet, mint a magángazdaság folyamatának lecsapódását, e folyamat két főszakában, tudniillik a jövedelemszerzés- és jövedelem-alkalmazásban kell megragadni; az előbbi esetben direkt-, az utóbbiban indirekt adóformákkal. Szerzés és alkalmazás e felfogás szerint két önálló tényezőként jelenkezik a magángazdasági folyamatban, melyek, mint a gazdasági személyiség két különálló oldalai, külön-külön, önálló és egyenletes megadóztatást követelnek ²⁶⁾).

²⁶⁾ „Die Persönlichkeit ist in der Steuer nicht nur nach der Gewinnwerdung, sondern auch nach der Seite des Genusswerths des Vermögens zu erfassen.“ Schäffle: Mensch und Gut etc, Deutsche Vierteljahrsschrift 1861. IV. K.

Még határozottabban jutott e felfogás Stahl adótheoriájában kifejezésre. Stahl ugyanis a megadóztatás kettős elvét találja részint a vagyon-előállító társadalom (vermögenerzeugende Societät) viszonyában, részint az egyesnek, mint jogosított személyiségnek, állásában; ez utóbbi azonban egészen háttérbe lép. Ehhez képest ő a „social-vagyont“ állítja fel a megadóztatás tárgyául, mely alatt érti a gazdasági közszervezetre alapított szerzési és élvezési lehetőséget; miből — ez elmélet szerint — a szerzés és élvezés külön megadóztatása, még pedig a végső határig következik. „Die Erwerbszweige“ — úgymond ő — „sollen besteuert werden, je nachdem sie abgeben können, die Genussartikel, je nachdem sie es ertragen können.“

Már a fentebb mondottakban mintegy utaltunk arra, hogy az adórendszer mindig egyvalamely állam tényleges gazdasági életviszonyainak kell, hogy megfeleljen, az adórendszer relativ legyen, azaz, az egyes államok konkrét politikai és gazdasági viszonyai szerint alakuljon és módosuljon; szükséges tehát az úgynevezett „relativismus“-ról különösen megemlékeznünk.

Az adótanban ugyanis „relativismus“-nak azon elvet kell tartanunk, mely szerint az egyes adóformák rendszerbeiktatását egy állam politikai, de különösen gazdasági élete indikálja. A politikai viszonyok befolyanak kitűnően az adó nagyságára, rendkívüli adóformák alkalmazására (pl. vagyonadó)²⁷⁾, némelykor két, ugyanazon cél eléré, adóforma választására, például midőn valamely politikai jognak gyakorlását csak direkt adófizetéssel tanácsos összekötni (census), vagy pl. midőn politikai tekintetből kötött államszerződések teszik szükségessé ezen vagy amon adóformának az adórendszerbe illesztését stb. Ámde eltekintve e politikai mozzanattól, mint említettük, az összgazdasági népelet tényleges viszonyai, és azoknak természetszerű fejlődése is elutasíthatlan szükségességgel követelnek alkalmas adórendszert.

Ha változik az alap, változnia kell a reá épített rendszernek is. Hogy az egyes valódi jövedelme a gazdasági személy behatása

²⁷⁾ Ilyen rendkívüli — (amennyiben nagyobb pénzösszegek rögtöni eléteremtése másként nem eszközölhető) — indirekt adó a kényszerfolyamos papírpénznek túlszaporítás folytán beálló elértéktelenedése az ércpénzhez képest.

következtében a gazdasági élet fejlődésének különböző fokán más és más lesz, kétségbevonhatatlan: másnak kell lenni tehát a gazdasági élet fejlődésének különböző fokán az adórendszernek is.

A gazdasági személyiség oly korszakban, melyben semmiféle intézmény a személy tevékenységét le nem köti, sőt a kapitalisztikus oekonomiai társadalomrend egész sorát nyújtja azon feltételeknek, melyek a gazdasági személy tevékenységét fokozó hatással támogatják; oly korszakban, amidőn kisebb-nagyobb járadék a pezsgő gazdasági élet minden pontján ingerként hat az egyes gazdálkodóra; azon kulturidőszakban, midőn a felszabadított gazdasági erők szabadon mozoghatnak az osztársadalmi termelés terén, s az okszerű földmivelésnél épúgy nyílik kisebb-nagyobb rentére remény, mint az ipar-, kereskedés-, pénzkölcsönzés- és bármely szerzőmódnál: egy ily korszakban a gazdasági személy foly be döntőleg a jövedelem nagyságára általán. Ennek következtében olyan természetű adóformákról kellend gondoskodnunk, melyek kisebb időközökben magához a személyiséghez tartják magukat, illetőleg ennek behatása következtében támadt s netáni járadékkal telített jövedelmet támadják meg. S fentebb láttuk, hogy ily természetű adóalakok a jövedelmi adó és a fogyasztási adók, melyek egy, a gazdasági fejlődés magas fokán álló államnak adórendszerében előbb-utóbb a kizárólagos adóformák lesznek; értve ezt úgy, hogy a hozadéki adók a jövedelmi adóba olvadnak, s külön önálló adóformákat majdan nem képeznek.

Ellenben egészen más adóformái lesznek oly állam adórendszerének, mely a gazdasági fejlődés alacsony fokán áll. Itt a gazdasági személy nem foly be döntőleg a jövedelem nagyságára, hanem megkötöttségében egészen háttérbe szorul; amiért is a fundált vagyon átlagos tiszta-hozadékanak érintése által körülbelül az illető birtokosok valódi jövedelmét adóztatjuk meg. A hozadéki adók e korszakban pl. egy kereseti adó társaságában, mely által a munkavagyon jövedelmét támadnók meg, egy igazságos adórendszernek tökéletesen megfelelhetnek.

De vegyünk például oly fejlettségű államot, melyben a kapitalisztikus oekonomiai rendszer a társadalmi termelést részben meghódította: van, teszem azt, az ily államnak nagyipara (gyár-
ipar), mely azonban a még elég erős kézműipart teljesen le nem

szorította a termelés teréről, hol nagyipar létezik tehát erőteljes kézműipar mellett; tegyük fel továbbá, hogy ez államnak földmivélése is különböző fejlettségű, azaz, némely vidéken okszerű mezőgazdaságra találunk, míg egészben csak extensív és primitív a földmivetés; mondjuk továbbá, hogy a gazdasági élet ily átmeneti stádiumában a forgalom is kielégítő, és annak feltételei különféle intézményekben eléggé fogantatosítvák, a tőke a spekuláció vezénylete alatt tömbösült, s csak produktív alkalmazásra vár; mondjuk végre még azt is, hogy a gazdasági élet mozgalmassága a városokban kielégítőleg nagy, míg a vidéken még nagyon lassú és egyhangú: ezen állam illetően elegendő gazdasági életviszonyai szükségképpen oly adórendszert fognak kívánni, melynek adóformái az egyesek jövedelmét nemcsak jelenkezési alakjaihoz képest ragadják meg, hanem egyszersmind úgy támadják meg, amint az a mindinkább előtérbe lépő gazdasági személyiség befolyása folytán képződött, azaz, a netáni járadékokkal szaturált jövedelmeket is érintik. Ily adóformákat a jövedelmi és fogyasztási adókban ismerünk. Ám másrészt, tekintettel arra, hogy a gazdasági személyiség nem igen befolyásolja a jövedelmet az előbb kiemelt primitív gazdasági viszonyokhoz képest, oly adóformákra is szükség lesz, melyek a gazdasági személyiség jövedelemre — behatási mozzanatára nincsenek tekintettel, hanem pusztán a tiszta-hozadékhoz tartják magukat. Ily adóalakok pedig a hozadéki adók, melyek a fentleirt gazdasági életviszonyoknak megfelelőleg, még mint önálló adóalakok (különösen a ház- és telekadó) veendőek fel azon állam adórendszerébe. Egyvalamely állam tehát, melynek ily átmeneti gazdasági viszonyai vannak, adórendszerébe kell, hogy felvegye a hozadéki adókat épúgy, mint a jövedelmi adóformát és a fogyasztási adókat. Ez utóbbiakat különösen azért, mert — mint már említettük — 1-ör noha a jövedelmi adó is oly természetű, hogy rövid időközökben magához a személyiséghez tartja magát, mégis, mert adatai, nem eléggé megbízhatók minden esetben, az egyesek jövedelmét nem fogja igazságosan érinteni; s így a fogyasztási adók képezik itt a korrektívumot; mert 2-or ily átmeneti korszakban számos oly kis jövedelem létezik, különösen a nagyobb gazdasági élénkséggel bíró városokban, mely kis jövedelmek legczélszerűbben fogyasztási adókkal támadhatók meg.

B.

Mialatt a physiokraták az adó principiumát viszonyában a nemzeti jövedelemhez felállíták, Ádám Smith volt az első, ki az adó-elvek vonatkozásában a nemzetgazdaságtanhoz jelezte; a németeknek pedig feladatul jutott, ebből egy rendszert alkotni, mert tudvalévő dolog, hogy Quesnay és Ádám Smith óta sem a francia, sem az angol irodalom nem teremtett semmi jelentékeny és lényegeset az adóügyekben. Az adótan teltát specifikus német tudomány Justi óta, — és az maradt Garieus s Morton fáradozásai daczára —, úgy, hogy a német tudomány mai napig elismerést érdemlő systémát alkotott a finanziaiból; és jelesen az adók legczélszerűbb felosztásának kérdése hozta létre az adórendszert, melynek megalkotásánál a tételes adótörvényhozásokat illetőleg, az egyes államokban időnkint életbeléptetett adóformáknak, ezek elemei- és észszerű elrendezésüknek kérdése bir kiváló fontossággal.

Az adórendszer egy szerves egész kell, hogy legyen; minél fogva az államok adótörvényeinek olyanoknak kell lenniök, hogy e rendszerbe illesztett egyes adóformák ez organismust meg ne zavarják.

Mi e helyütt, hogy a praktikus államintézményekre tekintettel, az egyenes és fogyasztási adók coexistentiáját kimutathassuk, jelesen az angol, francia és német államok adórendszereit és ezekbe foglalt adónemeket ismertetni és jellemezni vagyunk hivatva; amiből azután ki fog világítani, miként hívtak életbe praktikus államintézmények önként új meg új adónemeket, és miként iparkodtak az egyes törvényhozók időszerűleg, és az ipari meg kereskedelmi élet fejlődésével lépést tartó adóformákat az adórendszerek szerves egészébe vonni, azaz más szóval, egy ujonan életbeléptetett adóformát a már divó adókkal kapcsolat- és összefüggésbe hozni.²⁸⁾

²⁸⁾ „Dennoch wäre es im tiefsten Widerspruche mit aller Wissenschaft, nicht anzuerkennen, dass das allgemeine Wesen der grossen Steuerarte die einzelnen Unterarten auf allen Punkten beherrscht, und sie zuletzt als organische Theile des Ganzen verständlich macht. Was in den positiven Darstellungen der Steuersysteme einzelner Länder sehr begreiflich ist.“ — Stein: Finanzwiss. 283. l.

Ángliában az egyenes adók rendszerét ki teszi az „Income tax“, melyben a föld- (a régi „Landtax“ átmenet volt az új adórendszerre), járadék- és iparadó különböző módozataiban — mint az egyes jövedelemszerzési forrásokból meritett jövedelmeknek megadóztatásai — vannak specifikálva.

A közvetett adók-rendszere praegnans különbségét nyújtja a fogyasztási- (Excise) és élvezeti- (Assessed taxes) adóknak. Közvetett adókhoz tartoznak: Excise duty (belföldön termelt italokadója), License (forgalomra vonatkozó adó), és Custom duty (vámadó az ország határán). Ángliában azonban „indirekt adók“ kifejezése ismeretlen, és a License-, meg Assessed Taxesban az angol törvényhozás szerint ipari adó is foglaltatik.

Angolországban e vázlatos adórendszeréből látjuk, hogy abban az egyes adónemek rendezetlenül és különböző megjelölések alatt fordulnak elő; ennek oka az, hogy Anglia soha sem birt systematikus adótörvénynyel, mai nap azonban az állampolgári adók a jövedelem alapjára fektetvék.

Franciaország adórendszere, mely legélesebb történelmi bizonyítéka annak, hogy az egy-adó (l'impôt unique) elve tarthatlan, egészben felfogva, szerves jellemű, mely szerves fejlődésében több jellemző stádiumot tüntet fel. A constituante, hódolva a physiokraták sociál színezetű nézeteinek, alapelve: „a földadó az egyedül adó“, mely a Contribution foncière- törvényben (1790. nov. 23.) találta kifejezését. Csakhamar azonban a földadó elégtelennek bizonyult be, és a francia állam a tőke, még pedig a szellemi- épügy, mint az értéktőke megadóztatása felé irányult a Contribution personnelle et mobilière- re vonatkozó törvényben (1790. decz. 18.); e tőkemegadóztatás jellemzi a francziák első adókorszakát, miután a Constituante az 1791-iki februári törvény által az összes indirekt adókat megszüntette.²⁹⁾

A második korszak a direkt adókat rendszerbe önté, és bár egyes részint új — contribution des portes et fenêtres — 1798. nov. 4. törv. —, részint előbb hatályon kívül helyezett adónemeket ismét életbe léptetett — Contribution des patentes 1791. márcz. 17. törvény által —, bár továbbá az Enregistrement-et, sajátságos össze-

²⁹⁾ Franciaországban az Octroi-adó majdnem valamennyi élelmiszikre fennállott.

köttetését az illeték- és forgalmiadónak, hatályába visszahelyezte, s hozzákapcsolta a bélyegadót is, részben mint használati- (1797. szept. 30. törv.), részben mint forgalmi adót (1798. nov. 3. törv.); mégis azonban a consumtio még mindig érintetlenül hagyatott. Csak a harmadik korszak volt adózási szempontból a gazdasági élet összletességének másik, a jövedelemnél kevésbé jelentéktelenebb tényezőjére : a fogyasztásra figyelemmel; s így e korszak főjellemonása az indirekt-adók systematikus életbeléptetése, jelesen a droits reunis által (1804. febr. 23. törv.), melyet a só-, dohány-, lőpor- és répaczukor megadóztatása követett.

Németország adórendezését illetőleg, utalunk Poroszország és Ausztria adórendszereire, melyeken ellentétes jellem és irányfejlődés mutatkozik.

Poroszországban az adósystema az állampolgári és földesuri társadalmak harcza közé került, kimondván az 1810. okt. 27. és 28. ediktum, hogy minden állampolgár egyenlően különbség nélkül, tehát az uri előjogok eltörlése mellett, tartozik adózni, ami azonban az 1814. máj. 12-ki rendelet által visszavonatot.

Poroszhon direkt-adósystemájának alkatelemei : a föld- és iparadó (1820. máj. 20. törv.) a vasuti- és bányaadóval. Az osztályozott jövedelmi adóval, mely a tulajdonképeni jövedelmi adót pótolja, behozatott a járadékadó (1851. máj. 1. törv.), míg a bélyeg-, illetőleg forgalmi adó 1822-ben végleg szabályozva lön.

Az indirekt adók systemájába több adóforma van beillesztve, így az őrlési- és hus-adó, osztályadó, dohány-, ital-adó. Élvezeti adóját — 1818. legelőször — a vámtarifákban és bélyeg-adóban leli, ámbár jellemző Porosz-, sőt egész Németországra nézve, hogy önálló élvezeti adója tulajdonképen nincs, mert elvégre az ital-adó alapjában használati adó. Az osztályozott jövedelmi adó pedig összefüggésbe hozatala a járadék-adónak a tiszta jövedelmi adóval.

Poroszhonnak, mely Szászthon és a legtöbb német állammal ellentétben vegyes adórendszerrel bir, direkt és indirekt adórendszerét összehasonlítván, e kettő állása közti összefüggő szálak észrevehetők. Az őrlési- és hus-adó ugyanis az egyes városokban kivételes pótlása az osztályadónak, tehát nem önálló fogyasztási adó, hanem a direkt adók rendszerének sajtáságos kiegészítése; az iparadó pedig behajtásának alapelveire nézve hozadéki adó, eredményé-

re nézve azonban, a megadóztatott nagyobb ipartüzőket illetőleg, a személyadó felemeléseként hat. ³⁰⁾

Poroszországnak az 1820-ban consolidált, és alapelveiben bár tágult, de ezután is megmaradt összes adórendszere, jelesen az indirekt adók tekintetében, fontos fejlődést nyert a vámegyesület megalakulása folytán, amennyiben vámokat és egyéb adókat is életbeléptetett; az accisák pedig a répaczukor-adónak beillesztése, és a sómonopolnak a lóvá átalakítása folytán, nyertek lényeges materiális változtatást ³¹⁾.

Ausztria a systematikus adótörvényhozást valamennyi európai államok közül legelső kezdetre meg, és pedig a Consimento Milane-
se-vel 1713-ban. József császár főérdeme, hogy a megadóztatás általánosság és egyenlőség elvét legelőször az összes német államok között és a francia revolutió előtt megállapítá, midőn adórendezési pátensében (Steuerregulirungs-patent vom 20. April 1705.) mondja: „Dass jede Provinz, jede Gemeinde und jeder einzelne Grundbesitzer nach Verhältniss des Nutzens das Seine in gleichem Masse zur Bedeckung des Staatserfordernisses beitragen müsse.“

Ami illeti Ausztriának adórendszerét, direkt adóformáit képezik; a földadó, melytől egyfelől az házadó, és másfelől az iparadó el lön választva. Ez iparadóhoz járult a jövedelmi adó, mely t. i. az iparadóformákat, meg a járadékadót felölelte; a bélyegadó pedig 1850 óta Ausztriában is az illeték és adó alaptételeinek összezavarása következtében, a többi európai államokéhoz hasonló sorsban részesült.

Ausztria indirekt-adórendszerét a fogyasztási adóforma képezi (1829. törv.), melyhez az italoznak önálló megadóztatása, és 1850 óta a répaczukoradó járult; a só- és dohány indirekt megadóztatása monopolfórmában történik; tulajdonképeni fényüzelmi adónak csak városokban van helye, pl. a kutyaadó. 1869-ben egy önálló jövedelmi adónak behozatalára czélzott adótörvényjavaslat vissza lön vonva.

Összehasonlítottuk alapvonásokban Európa három kulturnépe

³⁰⁾ V : ö : a porosz adótörvény 2. 4. 12. §§-ait.

³¹⁾ V : ö : Nassé : Bemerkungen über das preussische Steuersystem 1861. dolgozatát, mely a porosz adóviszonyokról összehasonlítólág más, jelesen Anglia adórendezésével, alapos kritikát foglal magában.

adórendszereit, melyek mindegyikében a direkt és indirekt adónemek vegyületét látjuk; ehhez röviden hazánk jelenben fennálló adórendszerét vázlatban adjuk.

1867-ik évre nézve, a midőn Magyarország először intézkedhetett önállólag finanziaírói, az országgyűlés felhatalmazása alapján a magyar kormány teljes érvényben fentartotta az abszolút időszakból reánk maradt adórendszert. Nehogy a közigazgatás megakadjon, a törvényhozás megbizta a ministeriumot, hogy az 1867. évre már kivetett adókat, s az előbbi évekről fennmaradt hátralékokat behajthassa, a közvetett adókat, az államegyedáruságokat, ugyszintén az illetékeket fentarthassa. 1868-ban, egy új adórendszernek végleges megállapítása lehetetlen lévén, az országgyűlés a tényleges adórendszer alapjait, a feltűnőbb hiányok pótlása mellett fentartotta. Ezen, az osztrák uralom idejéből származott adórendszer ideiglenesen évről évre érvényben hagyatott, és még ma is érvényben van, de az 1875-ki adótörvények által lényeges módosításokat szenvedett.

Egyenes adórendszerünk, mely majdnem kizárólag a hozadékadóztatás elvére van alapítva, a következő adóformákat öleli fel: a földadót (1850. márcz. 4-én kelt nyiltparancs, 1868 : 25. tcz. 1875 : 7. tcz. 1881. 40. tcz.), a házadót (1850. márcz. 4. ny. p., 1868 : 22. tcz., 1870 : 51. tcz., 1873 : 6. tcz., 1875 : 23. tcz.), a keresetadó (1875 : 29. tcz.). A keresetadó egyesítése az ezelőtti személyes kereseti adónak s a jövedelemadó egy részének. A személyes kereseti adó az 1850. nov. 20-án kelt helytartói körrendelettel hozatott be és az 1868 : 24. és későbbi törvényczikkek által ideiglenesen — legutóbb az 1873 : 7. tcz. által jelentékeny módosításokkal 1874. decz. 31-ig fentartatott; az ezelőtti jövedelemadó pedig a magyar korona alatti országokban az 1850. april 25-én kelt ny. parancsral hozatott be, és több rendbeli lényegesebb módosítással az 1868 : 26., 1870 : 49., 1871 : 58. és 1873 : 7. tcz. által fentartatott. A volt személyes kereseti adó lényegileg a mostani keresetadó első két osztályának felelt meg, csakhogy a keresetadó I. osztályának tételei most magasabbak; azok pedig, kik ezelőtt a jövedelemadó I. és II. osztálya alá tartoztak, a keresetadó III. és IV. osztálya szerint vonatnak adó alá. A jövedelemadó III. osztályát egy külön adónem, t. i. a tőkekamat- és járadékadó (1875 : 22. tcz.) váltotta fel. A volt jövedelemadó I. osztályába sorozott részvényvállalati, valamint

az ugyanezen osztályba tartozott bányászati jövedelem megrovására két önálló adónem szerveztetett, u. m. a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója (1875 : 24. tcz. és 1880 : 60. tcz.), s a bányaadó (1875 : 27. tcz.).

Mindezeket kiegészíti az 1875 : 47. tcz. alapján kirovandó általános jövedelmi pótóadó, melynek tárgyaiként az érintett egyenes adónemek különféle mennyiségben vétetnek fel alapul.

Az egyenes adókhoz járul a vasuti és gőzhajózási szállítás használata után fizetendő adó (1875 : 20. tcz. és 1880 : 61. tcz.), nemkülönb a szabadalmazott osztrák állam-vasuttársulat, az első dunagőzhajózási-társulat, és a működésüket az osztrák-magyar monarchia mindkét államterületére kiterjesztő vállalatok adója (1870 : 17., 1873 : 13. tcz.).

Végre életbeléptettek az 1875-iki adótörvények a eselédrtásért, tekeasztalokért, játékhelyiségért, kocsi- és lórtásért fizetendő adót (1875 : 26. tcz.), de ezt az 1879 : 48. tcz. eltörölte; életbeléptették még a vadászat s a vadászatra használható fegyvereknek adóját (1875 : 21. tcz.). Az 1879 : 49. tcz. pedig behozta a nyereségyadót.

Adórendszerünk a fogyasztási adók sorába a szesz-, a bor- és hus-, a sör- és a cukoradót veszi fel. A cukoradó 1849. nov. 12-én, a többi fogyasztási adók 1850. szept. 20-án kelt nyílt parancsesal hozattak be. A szesz-, sör- és cukoradó, a só-, dohágy- és vámjövedékkal egyútt, — melyekre vonatkozólag a vám- és kereskedelmi szerződés létrejöttéig fennállott szabályok az 1868 : 11., 14., 16., 19., 20. tcz. és 1874 : 37. törvényzikké által érvényben hagyattak, — a meghosszabbított, illetőleg ismételten megkötött vám- és kereskedelmi szerződés értelmében a monarchia mindkétállamterületén egyenlő törvények és igazgatási szabályok szerint kezeltetnek.

A szesz- (1878 : 24. tcz.) és cukoradót (1878 : 23. tcz. és 1880. 47. tcz.) törvényhozásunk legújában szabályozta; mig a bor- és husadót, mely iránt Magyarország önállóan intézkehetnek, legutóbb az 1875 : 28. tcz. szabályozta, mely szerint az 1868 : 17. tcz. annak több későbbi törvényzikkbe foglalt módosításaival, valamint az ezen adóra vonatkozó gyakorlati szabályok — amennyiben az id. legújabb tcz. által nem módosítottak — a törvényhozás további intézkeéseig érvényben maradtak.

Ezen fogyasztási adókhoz járulnak hazánkban a regále- és monopoliumoknak nevezett bevételek, t. i. a jövedékek, melyek részben fogyasztási adók gyanánt hatnak, s jelesen ide sorolhatnák a sójövődék (1868 : 11. tcz.), a dohányjövődék (1868 : 14. tcz.), a lottojövődék (1868 : 15. tcz.), a posta- és távirdajövődék, valamint a közösügyi költségvetésben előforduló vámjövődék. A gyakorlat, valamint a tudomány még egyéb jövedékeket is ismer, melyek azonban magyar államháztartásunkban nem fordulnak elő, csupán — habár nem mint jövődék — szerepel költségvetésünkben a pénzverési regál (1868 : 7. tcz.).

Pénzügyi rendszerünkben az érintett bevétel-forrásokon kívül előfordulnak még az illetékek, melyeket az 1850-iki patens honosított meg, jelesen a bélyeg- és jogilleték (1868 : 23. tcz. s 1875 : 25. tcz.), díjak (1875 : 25. tcz.), út- és hidvám, fémjelzési- (1868 : 18. tcz.) és bányailleték. Az 1880 : 27. tcz., melyet az 1880 : 59. tcz. módosított, életbeléptette a hadmentességi díjat.

A financztudományban régóta uralkodik azon alaptétel, hogy a kormányok és törvényhozók az adók változtatása- és ujtásában tartózkodók és óvatosak legyenek. E tétel mindenestre szem előtt tartandó, mindazonáltal legkevésbé se tartsa vissza a tudományt kijelölésétől ama végcéloknak, melyekre a törvényhozók reformtörekvéseiket kell, hogy irányozzák; s ekkor azután a praxis feladatává válik a nehéz adókérdés megoldása, s jelesen az adók megváltoztatásában az átmenet kedvező időpontjának, a politikai és közgazdasági viszonyok tekintetbevételével az adóujtás legcélszerűbb módjának, és a felépített adórendszerbe legalkalmasabb adó-alakok felvételének meghatározása; ami annál nehezebb gyakorlati feladat, minthogy a direkt adók csak egyik alkatrészét képezvén az adórendszernek, mellettük állanak a fogyasztásiak, a miért is a rendszer megalkotásakor az egyenes adók állása- és viszonyzatának kérdése, a fogyasztásiakhoz kiváló fontosságú lesz.

C.

Az egy-adó rendszeréről.

Az egy-adó (l'impôt unique) eszméjének feltalálása, és az egy-adórendszerének felállítása régóta foglalkoztatja a financztudomány mivelőit. Így a physiokraták felállították az egy-földadó rendszerét;

így egynémely államokban az általános vagyonadó, másokban a személyadó jutott érvényre. A socialisták a progressiv-adót pártolva, ennek alkalmazhatására szükségesnek tartják, hogy csak egyetlen egy-adó, tudniillik, az összes keresettőli adó (munka-adó) álljon fenn; legujabban pedig az általános jövedelem- és fogyasztásadó körül hangoztattatnak javaslatok. Hogy az általános fogyasztási adó — miként fentebb láttuk — képtelenség, az tiszta dolog, noha Sonnenfels bizonyos körülmények közt, például Hollandiában kivihetőségét hiszi ³²⁾, de a tényleges gazdasági életviszonyok tekintetbevételével tiszta dolog az is, hogy az általános jövedelmi-adó sem képezheti a kizárólagos adóztatási formát.

Az általános jövedelmi adó ugyanis oly adóforma, mely lajstromaiban az egyesek bevallott jövedelmeit feljegyezvén, ezeket meghatározott %-os adólábbal érinti minden egyéb adóforma mellőzésével. Ha az állampolgárok igazmondósága mellett tényleg azok valódi jövedelme fordulna elé az adólajstromokban, annak tekintetbe vételével, hogy az egyenes adófizetés a polgári önértetet nagy mérvben emeli, ez adóforma valóban az egyszerű és igazságos adó eszményképe volna. Ám fentebb láttuk, hogy árnyoldalai miatt mint olyan, éppen nem felelne meg az igazságos adó követelményeinek. Emellett soha sem szabad felednünk, hogy az általános jövedelmi adó életbeléptetése után azon célzattal sopánkodnak, hogy ellátva azt egy kis progressiv adólábbal, a vagyon és jövelem igazságosabb megoszlását idézze elé. Nem tekintve azonban a történetileg kifejtett vagyonmegosztást és a magántulajdon alakultát, kétségbevonhatlan tény az, hogy modern oekonomiai liberalismusban magában fekszik az abszolút magántulajdon létének és a jövedelem különböző fokban való megoszlásának szükségessége. A szabad verseny mellett az ügyes spekuláció, a termelés föltételeinek s általában a gazdasági életviszonyoknak eszes kizsákmányolása, rentével telített jövedelmeket támaszt: a rente mint praemium jelenkezik az ügyes termelőre való tekintettel. A gazdaságos termelés pedig az áruk termelési költségeinek csökkentése és használati értékük emelésében állván, e folyamat az osztársadalom jóléte- és fejlődésével jár. És így az egyenlőtlen jövedelemmegoszlás alapja a rente

³²⁾ „Die Universalaccise kann höchstens nur im einem Handelsstaate wie Holland eingeführt werden.“ Sonnenfels : III. 166. §. b) jegyz.

levén, s az a fejlődött gazdasági életben gyökerezvén : vajjon nem balfogás volna-e a jövedelemnek magában a gazdasági életben véghezmenő megosztási folyamatát mesterkélten uton-módon megzavarni?

Az érintettek következtében a jövedelmi adó általános adóul nem, hanem mint kiegészítő adóforma kínálkozik. Van ugyanis a gazdasági és forgalmi életben oly jövedelem, mely sem tőkének, sem munkának nem kizárólagos eredménye, hanem a mely tőkét és munkát a termelésnél alkalmazó gazdasági személyiség behatása nagy mérvben influál, olyformán, hogy a gazdasági egyén eme befolyását majd nagyobb, majd kisebb erélylyel érvényesítheti azáltal, hogy a tőke és munka produktivitását majd nagyobb, majd kisebb mértékben sikerül kizsákmányolnia. ³³⁾ A gazdasági életfejlődés magasabb fokán a gazdasági személy döntőleg befolyván a jövedelem nagyságára, az ennek behatása következtében támadt, s netáni rentével szaturált jövedelmek megadóztatására szolgál a jövedelmi adó, mely a direkt és indirekt adók kiegyenlítésére lévén hivatva, kiegészítő-jövedelem-adó nevét viseli.

Czélunkhoz képest, hogy a pályatétel második részét : „lehet-séges-e és mily módon a közadózási rendszert kizárólag a jövedelem vagy a fogyasztás alapjára fektetni?“ megoldani megkíséreljük, szükséges jelesen 1-ör az adórendszer mérvalapjáról, és 2-or a kombinált adószervezet princzipiális megállapításáról értekeznünk.

1-ör Az adórendszer mérvalapja. Hogy a kombinált adószervezet princzipiális megállapításához eljuthassunk, szükséges a finantztheorethikusok által mélyen vitatott adórendszer mérvalapja ³⁴⁾ kérdésével nekünk is behatóan foglalkozni, és jelesen a) a fejenkinti egyenlő megadóztatás eszméjére fektetett; vagy b) az egyes állampolgároknak a közület előnyei- és jótéteményeiben részesülési aránya szerinti; avagy végre c) az államtagok vagyoni ereje, és fizetési képessége szerinti adórendszer czélszerű és igazolt-e, valamint

³³⁾ „Bei jedem Einkommen, das Verkehr mit anderen hat, ist die unmittelbar productive und die erwerbliche Seite zu unterscheiden; erst müssen gleichsam die Privatproducte in den gemeinsamen Kasten der Volkswirtschaft eingeworfen, und sodann die Privateinkünfte aus demselben herausgezogen werden.“ Roscher : 148. §.

³⁴⁾ V. Ö. Schäffle : Nat. Oek. 399—400. l., Walcker : Steuerwesen I. sk. J.

az elmélet, ugy a gyakorlati élet szempontjából? — lesz a feladvány megállapítanunk.

a) A fejenkénti egyenlő megadóztatás eszméje kissé mélyebben hatva az adóügyben, és a theoria mellett a praxisról sem feledkezve meg, azonnal tarhatlan- és kivihetlennek bizonyul be, mert α) mellette az egyenlőség fogalma helytelen, sőt tulzott értelmezést nyerne; β) még egy absolut demokratiai államformára szervezett államban is félszeg volna, sőt igazságtalan, és γ) in ultima analysi, ily megadóztatásnak az volna értelme, hogy kiki azért fizet adót, mert ember, avagy azért, mert él és lélezkzik, mintha tehát a levegő használatáért adóznék.

b) Az egyes állampolgároknak a közület előnyei- és jótéteményeiben részesülési-mértéke szerinti adózási rendszer ³⁵⁾ elve ez: „az adót az államnak ama általa szolgáltatott előnyökért, és pedig azok összeségeért a közintézmények összköltségeinek fedezésére fizetjük, melyeket állam hiányában élveznünk nem lehet.“ Ezen fel fogás abstrakte nem épen okszerűtlen. Igazság szerint ennél fogva mindenkinek oly arányban kellene adót fizetni, melyben az állam jótéteményeit és intézményeinek előnyeit élvezi. Kitünően azonban a gyakorlat szempontjából e rendszer szintén hiányos és félszeg, mert α) absolute lehetetlen valami matematikai külkifejezést adni azon mértéknek, melyben az egyes állampolgár a közintézmények- és állami szolgáltatásokban részesül; és nem áll az, hogy a gazdag több közületi jóban és előnyben részesül, mint a szegény, sőt inkább megfordítva, mert a gazdag több rendelkezésére álló segéd- eszközeivel állam nélkül is képes volna magán segíteni; β) e rendszer mellett az állam egy biztosító társasággá korcsulna, már pedig ethiko-politikai szervület, melyben az intézmények és funktiók szoros egységben hatnak; γ) gyakran megeshetnék, hogy az egyes polgárok az államtól élvezett haszon egyenértékét meg sem fizethetnék; végre δ) az állami intézmények nem az egyesnek, mint ilyennek, hanem, mint ama ethiko-politikai egész tagjának szolgálnak előnyére, és az adó által egyrészt e szervület fennállása, másrészt az állami közjavaknak költségfedezése eszközöltetik.

c) Az államtagok vagyoni ereje és fizetési képessége szerinti

³⁵⁾ V. Ö. Montesquieu : Esprit des lois XIII. k. 1. f., J. Garnier, Thiers, és az angol Manchester-iskola tanát.

adóztatási rendszer helyes és igazolt ez alapelv szerint: „minden állampolgár azon arányban járuljon a közszükségletek fedezéséhez, mely arányban azt vagyoni állapota, fizetési képessége és jövedelme megengedi.“

Hogy a vagyonban foglalt tárgyak, az anyagi és szellemi produktív erők- és tőkékkel szerzett bevételek, azaz, a jövedelem ³⁶⁾ az adóképesség alapja és forrása, igazolja: α) a tapasztalat és a gazdasági, s adóviszonyok természete, mert csak a jövedelem ismerjele és kutforrása az adózó polgárok azon sokoldalú viszonyainak, melyek által erők és képességeik produktivitását s reprodukivitását leginkább érvényre hozhatják. Ámde nem a vagyonösszeg és pusztá birtok, hanem egy szakember helyes kitételeivel élve, „a vagyon alapján és segélyével szabályszerűleg megvalósított s meg-meg visszatérő jövedelem és bevétel, még pedig a tiszta, azaz, a termelési költségek s üzletkiadások levonása után, új érték-ként fennmaradó s a tőke reprodukív-erejének hű kifejezését képző jövedelem azon forrás, melyre az adók irányzandók;“ β) megegyez a tiszta-jövedelemnek ³⁷⁾ adóalapul elfogadása a közgazdaság és pénzügy követelményeivel, mert ilykép egyfelől a produktív-elve, mely a tőke- és törzsvagyon kimélése elvét magában involválja, leginkább érvényesülhet, másfelől a pénzügyre azon előny helyzetik kilátásba, hogy a szellemi képességükkel termelő állampolgároknak személyes szolgálataik után huzott jövedelmét is sikerül adónak alávetni; γ) megegyez az egyenlőkenység és igazságosság elvével, mert nem a holt jószág-tömeg, hanem annak jövedelme vet-tetvén adó alá, távol lesz a veszély, hogy két egyenlő nagyságu bár, de nem egyenlő jövedelmet szolgáltató vagyon egyenlően és igaz-ságtalanul meg ne rovassék; másrészt épazért, mert nem a holt jószág-tömeg az adó tárgya, az egyes iparágak és vállalatok koczkáztatása is el leszen kerülve, — miután minden polgár adóerejéhez mérten lévén megróva, adófizethetési képessége mintegy konsolidáltatik.

A mondottak eredménye az, hogy a praktikus adó-szervezet

³⁶⁾ A jövedelem fogalmát a Hermann-Schmoller-féle meghatározás értelmében véve.

³⁷⁾ Jede Steuer ist eine Abgabe vom Reineinkommen, ihrem Principe nach; jede Steuer, die auf diesem Principe beruht, ist eine rationelle.“ Stein : 164. l.

a jövedelem alapjára legyen fektetve ³⁸⁾; és a törvényhozás feladata leszen az egyes adófajok behozatalánál a relativismus elvének, azaz, az egyes gazdasági és sokoldalú vagyoni viszonyoknak megfigyelésével oly adóalakokat életbeléptetni, melyek mindegyike végelemzésben direkte vagy indirekte a tiszta-jövedelem megadóztatását tüzi ki czélpontul ³⁹⁾.

2-or A kombinált adószervezet. A fentebbiekben az adórendszer mérvalapjáról lévén szó, a jövedelem az adófizetés- s adóképeség ismerjeléül lőn feltüntetve; azonban legyen bár a jövedelem az adórendszerre nézve legfontosabb és szabálmérvet nyújtó forrás, mindamellet az államtagok teljes gazdasági viszonyait és személyiségét nem karolja át, mert a jövedelmen kívül a vagyon- és életmód, azaz, a fogyasztás is az állampolgárok gazdasági személyiségét és viszonyait hű kifejezésre hozó momentumok, olyannyira, hogy egy jól szervezett adórendszerben az érintett három momentum egyike sem mellőzhető teljesen.

Hogy a vagyon, — t. i. a gazdasági javak, tőkék, ingók és ingatlanok — az adóképeség ismerve, kétségtelen, mert a vagyonnal rendelkező állampolgár nemcsak, hogy anyagilag az élet kényelmeiben szükségét nem szenved, hanem produczens szerepet játszani, vagyis új javakat és értékeket eléállítani is képes.

A jövedelemnek az adófizetési képesség ismerveül jelenkezését a fentebbiekben tüzetesen megmutattuk; mindazonáltal nem tartatni még a tiszta-jövedelmet sem az adóképeség egyedüli, kizárólagos és teljes biztosságú ismérvének, mert α) sok esetben pontosan meg nem mérhető és teljesen meg nem határozható; β) practice nem képez állandó nagyságot; és γ) a jövedelem mellett felis-

³⁸⁾ V. Ö. Baumstark : „Zur Einkommensteuerfrage“ szép értekezését; Schmoller jeles cikkét (Tüb. Zeitschr. 1863. 59. l.), mely szerint a Hermann-féle jövedelmet kívánja arányosan megadóztatni; és Laspeyres Staats-Wirtschaft cikkét (Bluntschli-Staatswörterbuch), hol mondja : „Az adó alapja azon élvezetek összege, melyeket minden önállóan gazdálkodó alany bizonyos időszakban munkájából és vagyonából szed, vagyis, természetes munkaereje és eddigi vagyona által szerezhethet.“

³⁹⁾ „Minden okszerű adó által a tiszta-jövedelem megadóztatása czéloztatik, azonban a tárgy, mely a jövedelmet nyújtja, a különféle adóknál különbözik, t. i. ez telek, tőke és munka lehet.“ Karvasy : Pénzügyt. 46. §. 1.

mertatik ugyan a polgárok vagyonának reproductiv és értékképző ereje, de a gazdasági élet összletességének másik, nem kisebb jelentőségű oldala : a vagyonhasználás és élvezés (a konsumtíó) ⁴⁰⁾ figyelmen kívül maradna ; már pedig az egyesek rendszerint vagyoni erejük és jövedelmük arányában fogyasztanak ; a fogyasztás tehát az adóképességnek szintén ismérvét képezi. Im ez a fogyasztási adók nagy elve, mely szerint az organikus adórendszerbe a (direkt) jövedelmi adók mellé egyszersmind fogyasztási alapformák illesztendők.

A mondottak alapján eredményül kimondhatjuk, hogy az általános egy-adó (l'impôt unique) rendszere lényegében el nem érhető ⁴¹⁾ volna az, akár a birtok-, akár a jövedelem-, akár a fogyasztásra építve, mert α) gyakorlatilag nem foganatosítható ; s β) a gazdasági dolgok természetével ellenkezik ; hanem kétségtelen a mondottak után, hogy princzipaliter helyes és praktikus adószervezetnek csak az lesz tartható, mely egyfelől a gazdasági élet viszonyaira, másfelől az adótárgyak sokoldalúsága- és különszerűségeire méltó figyelemmel : egy kombinált rendszerét nyújtja több, maguk közt összefüggő s egymást kölcsönösen megigazító és kiegészítő, direkt és indirekt jövedelmet és fogyasztást egyaránt érintő adóformáknak. Ebben áll a kombinált adószervezet princzipális megállapítása.

Hogy a pályatétel második részének ezen pontját : „mily módon lehetséges a közadózási rendszert kizárólag a jövedelem vagy a fogyasztás alapjára fektetni“ ? — megoldani megkíséreljük, határozott kifejezést adhatunk abbeli nézetünknek, hogy közadózási rendszer katasztrirozálás útján legyen kombinált adórendszer. Ugyanis a helyesen készült kataszter (adósorozat) ⁴²⁾ az összes adó-

⁴⁰⁾ „Die Wirthschaftlichkeit umfasst (§. I. Z. 3.) nicht blos das Gebiet der Prduction, sondern auch dasjenige der Consumption, sie ist nicht blos Produktivität, sondern auch Oekonomie im Güter-Verbrauch.“ Schäffle : 24. I. 2.)

⁴¹⁾ „Die Idee einer einzigen Steuer beruht auf dem Missverständniss des Wesens der Steuer selbst. Ihre Aufgabe wäre nämlich nicht, alle anderen Steuerobjecte mit Ausnahme des einzig besteuerten, unbesteuert lassen, sondern die Vertheilung der Besteuerung dem Verkehre mit dem besteuerten Objecte zu übergeben.“ Stein : 190. I.

⁴²⁾ Kataszter szó „capitationis regestrum“-ból veszi eredetét, legelőször bizonyos birtok-adói nemre lón alkalmazva ; némelyek „καταστασις“ (összeállítás, rendezési sorozat) görög szóból deriválják ; és jelesen a földadó

rendszernek, s jelesen az okszerű adópolitikának alapja és legelső feltétele; és tényleg azon arányban tökélyesbült is az egész modern adóügy, amely arányban a kataszter-ügy kifejlődött és szabályosb alakot öltött.

Nézetünk szerint ugyanis elméleti szempontból az adókataszter czélja abból áll, hogy a harmoniában összműködött termelési erők behatásainak mértékét az eléállított jövedelemre a gazdasági életben és gyakorlatban kinyomozza.

Ha pl. a három termelési erő (telek, tőke és munka) mind-egyike egyforma produktivitással működne közre a javak és jövedelem eléállításánál, akkor $t = t_1 = m$, minek folytán $x = t = t_1 + m$ ⁴³⁾, a miből

$$\begin{aligned} t &= \frac{x}{3} \\ t_1 &= \frac{x}{3} \\ m &= \frac{x}{3}, \text{ vagyis:} \end{aligned}$$

a nyers hozadékot három egyenlő részre kellene tagolnunk és nyernők az egy-egy termelési erő nyers hozadéki jutalékát; ebből leszámításával a termelési (fentartási, felszerelési, beruházási stb.) költségeknek, ugyancsák egy-egy termelési erő tiszta hozadéki jutaléka áll elé, melyet a kataszter útján nyomoztunk ki.

A kataszter az egyenes adóknál arra való, hogy a tőkének mint adóforrásnak, tiszta hozadékát megtudjuk, megmérjük, és az adólábbal érintsük.

A mérés, osztályozás és becslés, mint az adókirovás alapjául szolgáló műveletek képezik a katasztert, és az ily módon kirovott adók, kataszter-adó nevét viselik.

A fogyasztási-, illetőleg munka-adókataszter⁴⁴⁾ a tőkétől különválasztott, önállóan jelenkező munkának mint adóforrásnak, és tiszta hozadékának adólajstromokba való feljegyzésében áll. Ám a munkaerő nem képez állandó nagyságot; a miért is mérhetlen lévén, a gazdasági életben tiszta hozadékaival együtt, produktív állapotban fennmaradására szükségképen megkivántató feltételben mérjük és

kiszámításának módozatát jelzik kataszter szóval, mely a tiszta-hozadék parcellánkénti meghatározása tekintetéből a „Tabelle ausiliari per la calcolazione della rendita netta delle singole particelle espressa nel catasto per jugero dell' Austria inferiore a 1600 □ Klafter“ — áll kapcsolatban.

⁴³⁾ $t =$ telek, $t_1 =$ tőke, $m =$ munka, $x =$ nyers hozadék.

⁴⁴⁾ V. ö. Stein : id. m. 512. l.

becsüljük ; e feltétel pedig a fogyasztás, melyben a munka javmértékét és adóegységét leli. A tudomány szempontjából elvben a fogyasztási adókataszter kifogás alá nem esik ; a nehézséget a fogyasztási adóknak az államgazdasági életben praktice fogamatba veendő kezelési rendszerének mi módon való megállapítása szüli, mely kezelési rendszer a legtöbb államban, így minálunk is, a fogyasztási adókat kivetésük, illetőleg beszedésük tekintetéből, az egyenes adók jellegébe öltözteti.

Hogy a törvényhozás által adótártyakul kijelölt vagyon-alakzatokat megadóztathassuk, szükséges azokat mérni, vagyis, az adóegységet kell keresni : és e méréssel veszi kezdetét a kataszteri eljárás. Kérdés azonban csupán, a vagyonokat, vagy azok termőképességét is kell-e mérni ?

Amely államban vagyon-adó dívik, a vagyon-adókataszterben elég pusztán a vagyonokat mérni, másutt azonban az adórendszer a produktivitás alapjára levén fektetve, nemcsak a vagyont, hanem ennek produktivitasát is kell mérni, mire megkivántatik a gazdasági életben, hogy a vagyontól hozadéka, mely a produktív magán-gazdaság folyamatának — hogy úgy mondjam — lecsapódása különválasztható legyen. Vannak ugyanis vagyonok, melyektől hozadékuk különválasztható, a miért is mindkettő mérhető, pl. a tőkénél ; vannak azonban oly vagyonok is (pl. a munkaerő), melyeknél e különválasztás nem sikerül, mert a bor-, hus-, sónak produktivitása magától a bor-, hus- és sótól külön nem választható, és nem jelezhető, hogy pl. egy font husnak 10 krajczárnyi hozadéka van.

Ezen kataszteri mérés alapján a vagyon hazadékának meghatározása után a törvény azt mondja : abból egy részlet az államot illeti, mert a produktív képességet közintézményeivel elősegítvén, a hozadék egynehányad részét az állam maga produkálta ; amiért önrészletének értékét a polgártól adóképen követeli.

Ezen felfogás szerint az adó mennyiségét mérni annyit tesz, mint azon jövedelmi quantumot meghatározni, melyet az állam az adózó vagyonának összeredményében bir : ez okból kell nemcsak a vagyont, hanem produktív erejét is mérni.

A vagyon hozadékának, és az adó mennyiségének meghatározása céljából tehát kettős mérés eszközözlendő : 1-ör magának a vagyonnak, és 2-or produktív erejének mérése, mely utóbbi ismét további két mérést igényel, u. m. a) tisztán és elkülönítve magának

a vagyon produktív erejének, illetőleg ennek megfelelő hozadéknak mérését, és b) az állam által fokozott produktív erőnek, illetőleg ennek megfelelő hozadéknak mérését : mindkettő együtt képezi az összhozadékot.

Az a) alatti hozadék érintetlenül hagyandó, mert mint tőke jövő termelésnél eszközül fog szolgálni ; a b) alatti részlet pedig az összhozadék egysége, vagyis maga az adó, melyet eszerint maga az állam produkált, és melyet viszonyítva az összhozadékhoz, nyerjük az adólábat.

Legyen pl. az összhozadék 100 frt, melyből az államproduktiónak megfelelő hozadék tegyen ki 30 frtot, úgy x alatt az összhozadékot y alatt államproduktió hozadékát értve, az arány lesz : $x : y = 100 : 30$.

Ezen felfogás szerint eredményként azt mondhatjuk, hogy a kataszter intézménye, vagyis az adótárgyaknak hozadékaikkal való feljegyzése, mintegy összekötő kapcsolatot képez az adótárgyak és hozadékaik, illetőleg az adóegység és adóláb között, mely utóbbinak meghatározásában a kataszter zsinórmérvül szolgáljon a törvényhozásnak.

DR. HORINKA IMRÉ,
nyilv. r. jogtanár Győrött.